

Vlaanderen
is erfgoed

Onderzoeksrapport

Onderzoeksbalans archeologie in vlaanderen

versie 1, 13/04/2011: neolithicum: vroege landbouwers

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

COLOFON

TITEL

Onderzoeksbilans archeologie in vlaanderen,
versie 1, 13/04/2011: neolithicum: vroege landbouwers

De inhoud van dit Onderzoeksrapport Onroerend Erfgoed is eerder verschenen in 2011 als het hoofdstuk “Neolithicum” op de website “Onderzoeksbalans Onroerend Erfgoed”. Deze website gaat eind 2020 offline.

Verwijzingen in bibliografieën gepubliceerd in de periode 2010-2020:
<https://onderzoeksbalans.onroerendergoed.be/onderzoeksbalans/archeologie/neolithicum>

REEKS

Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed nr. 131

AUTEUR

Bart Vanmontfort (onderzoeksgroep archeologie, KU Leuven)

MFDWFRKFRS

Luc Amkreutz, Philippe Crombé, Marc De Bie, Ivan Jadin, Leendert P. Louwe Kooijmans, Marleen Martens, Marijn Van Gils, Pierre Vermeersch

JAAR VAN UITGAVE

2019

Een uitgave van agentschap Onroerend Erfgoed Wetenschappelijke
instelling van de Vlaamse Overheid, Beleidsdomein Omgeving
Published by the Flanders Heritage Agency Scientific Institution of the
Flemish Government, policy area Environment

VERANTWOORDELIJKE UITGEVER

VERANTWOORD
Sonja Vanblaere

OMSLAGILLUSTRATIE

Pot, in 1992 opgegraven door de KU Leuven in een enclosure van de Michelsbergcultuur te Assent Hermansheuvel.
Foto: Bruno Vandermeulen (KU Leuven); © WinAr

agentschap Onroerend Erfgoed
Havenlaan 88 bus 5
1000 Brussel
T +32 2 553 16 50
info@onroerenderfgoed.be
www.onroerenderfgoed.be

Dit werk is beschikbaar onder de Modellicentie Gratis Hergebruik v1.0.
This work is licensed under the Free Open Data Licence v1.0.

Dit werk is beschikbaar onder een Creative Commons Naamsvermelding 4.0 Internationaal-licentie. Bezoek <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> om een kopie te zien van de licentie.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

ISSN 1371-4678
D/2019/3241/327

EDITORIAAL

In 2008 lanceerde het Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed (VIOE) – één van de voorlopers van het huidige agentschap Onroerend Erfgoed – de website ‘Onderzoeksbalans Onroerend Erfgoed’ voor archeologisch, landschappelijk en bouwkundig erfgoed. De onderzoeksbalans is het resultaat van overleg en nauwe samenwerking met specialisten uit de onroerenderfgoedsector. Dit instrument dient als vertrekpunt voor onderzoek tot 2007/2008. Sindsdien is de webtechnologie geëvolueerd en wordt de software van de onderzoeksbalans niet meer ondersteund waardoor we ons genoodzaakt zien deze van het web te halen, ten laatste tegen eind 2020. Om de stand van zaken anno 2008 te behouden, vormt het agentschap de hoofdstukken van de onderzoeksbalanswebsite om tot digitale rapporten die we publiceren via OAR, het open archief van OE-publicaties.

Onderstaande chronologische en thematische hoofdstukken worden apart ontsloten:

1. Paleolithicum
2. Mesolithicum
3. Neolithicum - Vroege landbouwers
4. Bronstijd/IJzertijd
5. Romeinse tijd
6. Vroege en Volle Middeleeuwen
7. Late Middeleeuwen en Moderne Tijden
8. Maritieme archeologie
9. Natuurwetenschappelijk Onderzoek
10. Dateringsonderzoek
11. Conservatie
12. Methoden en Technieken

Deze rapporten zijn inhoudelijk identieke versies van de hoofdstukken zoals ze ontsloten waren op de website van de Onderzoeksbalans Onroerend Erfgoed.

Voor de discipline archeologie treffen we voorbereidingen richting een zogenaamde ‘Onderzoeksbalans 2.0’. We integreren die in de inventaris onroerend erfgoed. Daar is een module voorzien voor thematische teksten.

Parallel met de Onderzoeksbalans ontwikkelde het VIOE de Bibliografie Onroerend Erfgoed: een online zoekmachine met bibliografische referenties over Onroerend Erfgoed in Vlaanderen. Die bibliografie is van onschatbare waarde voor het onderzoek naar Onroerend Erfgoed in Vlaanderen en zal voor eind 2020 beschikbaar gesteld worden via een andere toepassing.

Brussel, 24/05/2019

Medewerkers: Luc AMKREUTZ, Philippe CROMBÉ, Marc DE BIE, Ivan JADIN, Leendert P. LOUWE KOOIJMANS, Marleen MARTENS, Marijn VAN GILS, Pierre VERMEERSCH

INHOUD

1	INLEIDING	6
1.1	AFBAKENING IN TIJD EN RUIMTE.....	6
1.2	HISTORIEK VAN HET NEOLITHISCH ONDERZOEK IN VLAANDEREN	9
1.3	OVERZICHT ACTUELE ONDERZOEKERS	13
2	BALANS VAN HET TERREINWERK	15
2.1	OVERZICHT VAN TOEVALSVONDSTEN, PROSPECTIEVONDSTEN, OPGRAVINGEN.....	15
2.2	EVOLUTIE VAN HET TERREINWERK OP NEOLITHISCHE SITES IN DE LAATSTE 30 JAAR, IN DE CONTEXT VAN HET STEENTIJD-ONDERZOEK	17
3	BALANS VAN DE ONTSLUITING VAN HET ONDERZOEK.....	28
3.1	WERKWIJZE.....	28
3.2	OVERZICHT VAN GEPUBLICEERD ONDERZOEK	29
4	BALANS IN DE TIJD.....	40
4.1	DATERINGSPROBLEMATIEK EN BESCHIKBARE DATERINGEN	40
4.2	OVERZICHT VAN DE GEKENDE SITES PER PERIODE	41
4.3	BALANS VAN HET ONDERZOEK PER CHRONOLOGISCHE FASE	43
5	BALANS IN DE RUIMTE	44
5.1	OVERZICHT VAN DE GEKENDE SITES PER ARCHEOREGIO.....	44
5.2	HET NEOLITHISCH POTENTIEEL VAN DE ARCHEOREGIO'S.....	48
5.3	EVOLUTIE VAN HET TERREINWERK IN DE ARCHEOREGIO'S	51
6	BALANS VAN DE BRONNEN	54
6.1	BALANS VAN DE SITES.....	54
6.2	BALANS VAN HET ARCHEOLOGISCH MATERIAAL	57
7	BALANS VAN ONDERZOEKSVRAGEN EN INTERPRETATIES.....	62
8	BALANS VAN METHODOLOGISCH WERK.....	64
9	BALANS VAN THEORETISCH WERK.....	66
10	PERSPECTIEVEN	71
11	BESLUIT	73
12	BIBLIOGRAFIE	74

1 INLEIDING

De archeologie van het neolithicum onderzoekt de vroegste landbouwerssamenlevingen in hun toenmalige milieu, op basis van achtergelaten en bewaarde materiële sporen en resten. Het neolithicum kan beschouwd worden als een van de belangrijkste en meest fundamentele transformaties in de menselijke voorgeschiedenis. Een economische omslag ging gepaard met een hele reeks sociale, culturele en ideologische veranderingen. Economisch was de mens niet langer aangewezen op wat de natuur te bieden had; hij slaagde erin plant en dier te domesticeren. Door deze artificiële versie van natuurlijke selectie had een verandering in genotypes en fenotypes plaats, waardoor populaties van hun wilde voorlopers werden geïsoleerd en afhankelijk werden van de mens voor hun voortplanting. Voor de mens resulteerde dit in een betere controle op de opbrengst van gewassen en huisdieren, een mogelijkheid tot sedentarisaie en opslag van voorraden, een grotere opbrengst per oppervlakte, en in een mogelijkheid tot een bevolkingsgroei die een reeks van ontwikkelingen in gang zette die uiteindelijk aanleiding gaven tot het ontstaan van steden, schrift en complexere sociale samenlevingsverbanden.

1.1 AFBAKENING IN TIJD EN RUIMTE

Het begin van deze periode neemt een aanvang bij de aankomst van de eerste landbouwers, na een millennialange occupatie door de jager-verzamelaars van het paleolithicum en het mesolithicum. De definitie van de periode als economisch fenomeen heeft als belangrijke consequentie dat de aanvang ervan sterk verschilt van regio tot regio. Zo kan de oorsprong van het Europese neolithicum gesitueerd worden in het Nabije Oosten, bij de aanvang van het holoceen. Met een vooreerst aceramische fase neemt het neolithicum aldaar een start met de eerste gedomesticeerde planten en dieren¹. Andere elementen die met het neolithicum geassocieerd zijn en er vaak mee gerelateerd worden, zoals gepolijste stenen werktuigen, aardewerk en sedentarisaie, kunnen in principe niet op zich als indicatoren beschouwd worden. Toch zullen ook deze elementen samen met de aanvang van het neolithicum in Vlaanderen worden geïntroduceerd.

Ook binnen Vlaanderen gaat het neolithicum, als economisch fenomeen, niet overal op hetzelfde ogenblik van start. Het neolithicum neemt een aanvang rond 5250 v.Chr.² met de eerste sporen van de Bandkeramiek in de leemstreek. In de zandstreek, waar de meeste gekende mesolithische sites zijn gesitueerd, loopt het mesolithicum door tot in het 5de millennium v.Chr. (fig. 1).³

¹ PPNA vanaf c. 9600 cal BC en PPNB vanaf c. 8800 cal BC.

² Van de Velde 2008.

³ Van Gils *et al.* 2010: 1 Inleiding.

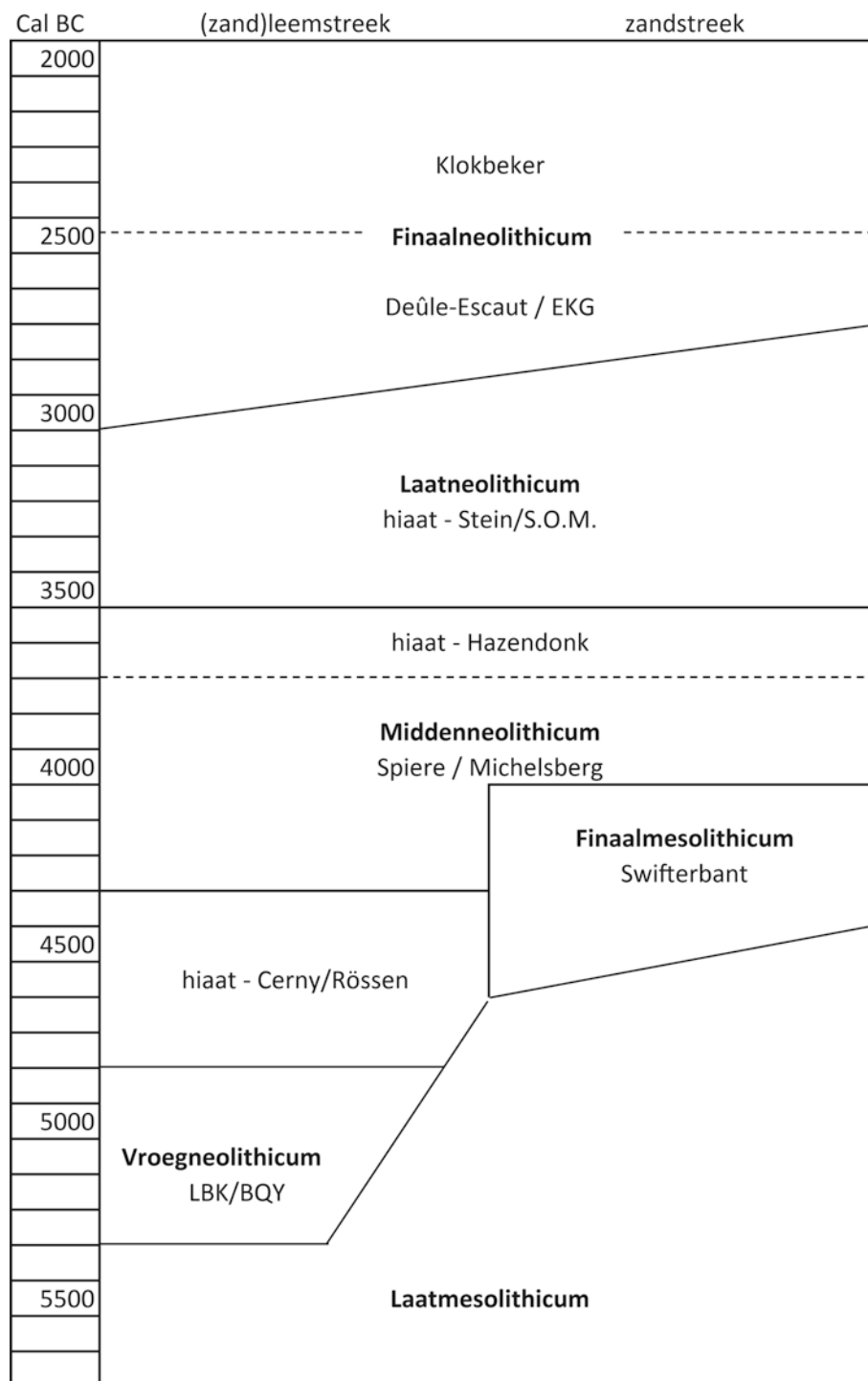

Fig. 1: Chronologie van het neolithicum in Vlaanderen⁴.

In Vlaanderen worden binnen het neolithicum vier perioden onderscheiden: het vroeg-, midden-, laat- en finaalneolithicum. Een belangrijk verschil met de voorgaande periode van het mesolithicum, is dat er binnen de fasen van het neolithicum nog een extra onderscheid gemaakt kan worden tussen culturele groepen. Het voorkomen van deze groepen is veelal gelieerd met een deel van een bepaalde neolithische fase. De Swifterbant cultuur neemt in de neolithisatieproblematiek een aparte plaats in. Op basis van de vondsten uit Nederland weten we dat terwijl de vroege Swifterbant in feite een

⁴ Deels gebaseerd op Crombé & Vanmontfort 2007b: fig. 10.

Na het verdwijnen van de Bandkeramiek uit de leemstreek, en aansluitend de Groupe de Blicquy waarvoor een enkele site in Vlaanderen gekend is (zie verder), volgt een periode van een half millennium waarvoor geen sites gekend zijn. Slechts enkele losse vondsten kunnen in deze periode worden gedateerd, terwijl verder naar het zuiden de Groupe de Cerny en in het Duitse Rijnland de Rössen cultuur voorkomen. In Vlaanderen is het echter wachten tot rond 4300 v.Chr. eer opnieuw duidelijke resten van een neolithische occupatie gekend zijn: het middenneolithicum start er met de nederzettingen van de Michelsbergcultuur en de 'Groep van Spiere'. Die laatste, een aparte groep binnen het middenneolithicum, situeert zich zowel geografisch als stilistisch in de overgangszone tussen Michelsbergcultuur en het noordelijke Chasseaan⁵ en werd slechts een klein decennium geleden gedefinieerd op basis van het onderzoek van het aardwerk te Spiere⁶. Goed gedateerde sites uit het late 5de millennium zijn enkel beschikbaar voor de leemgebieden, maar na 4000 v.Chr. zijn ook sites gekend uit de dekzandgebieden en Scheldevallei. Na 3850 v.Chr. zijn echter geen datering meer beschikbaar voor middenneolithische sites en start een nieuw kennishiaat, dat voorlopig enkel ingevuld wordt door radiometrische datering op geïsoleerde vondsten en enkele schervenensembles in de oostelijke Kempen die aan de Hazendonkgroep kunnen worden toegeschreven. In Vlaanderen duurt het hiaat verder tot het begin van het derde millennium, wanneer met de Deûle-Escaut groep en de Enkelgrafcultuur opnieuw sites gekend zijn. Gezien de link tussen de Enkelgrafcultuur⁷ en het latere Klokbeke fenomeen uit de tweede helft van het derde millennium v.Chr., wordt er in Vlaanderen gekozen om dit hele millennium als 'finaalneolithicum' aan te duiden. Het is duidelijk verschillend van de vroege landbouwerssamenlevingen van het vroeg- en middenneolithicum. Een scharniermoment in het neolithicum kan geplaatst worden rond 3000 v.Chr. en wordt gekenmerkt door een aantal belangrijke economische ontwikkelingen die Sherratt⁸ onder de term 'secondary products revolution' onderbracht. Het gaat om het voorkomen van ploegsporen, het wiel, wolproductie enzovoort. Daarnaast werd wellicht geleidelijk het gebruik van metalen voorwerpen geïntroduceerd.

⁵ Chasséen septentrional.

⁷ Vroeger 'Standvoetbeker'.

⁸ Sherratt 1981.

⁹ Annaert & Warmenbol 2008: 1. Inleiding.

1.2 HISTORIEK VAN HET NEOLITHISCH ONDERZOEK IN VLAANDEREN

Eveneens op het einde van de 19de eeuw, vanaf 1888, start Marcel De Puydt van het Luiks archeologisch instituut met een reeks opgravingen van een neolithische vuursteenbewerkingsplaats te Rullen¹⁸ en zogenaamde hutkommen¹⁹ van de Bandkeramiek in voornamelijk Luiks Haspengouw. De vondsten worden door Ruto²⁰ ondergebracht onder de term Omalien, naar de vindplaats Omal in

²⁰ Rutot 1907.

Op de eerste vondst van een Bandkeramische site in het huidige Vlaanderen was het wachten tot de vroege jaren 1950. Op zoek naar het restant van een Romeinse villa, ontdekte Heli Roosens in 1952 resten van een Bandkeramische nederzetting op de Staberg in Rosmeer. Aangespoord door het toenmalige hoofd van de Dienst voor Opgravingen, Jacques Breuer, zette Heli Roosens het archeologisch onderzoek op de Staberg tot 1960 voort²². Het leverde de eerste bandkeramische gebouwplattegronden van het land op. Min of meer aansluitend op de opgravingen van de Staberg ondernam H. Roosens samen met G. Beex een opgraving op de zogenaamde drieperiodengrafheuvel te Mol²³, tot vandaag een van de belangrijkste finaalneolithische sites van Vlaanderen.

Vanaf de toewijzing van het middenneolithisch aardewerk aan de Michelsberg cultuur door Bersu (zie hierboven), werden ook de nieuwe vondsten van middenneolithisch aardewerk aan deze cultuur toegewezen²⁹. Het bracht Scollar³⁰ op het einde van de jaren 1950 zelfs tot het onderscheiden van een Belgische groep in zijn supraregionale overzicht van deze cultuur. De tot dan toe bekende sites werden eveneens opgenomen in de seriatie die Lüning³¹ in de jaren 1960 voor deze voornamelijk in het Rijnland bekende cultuur ontwierp. De toewijzingen aan de Michelsbergcultuur waren steeds gebaseerd op stilistische en deels ook technische kenmerken van het aardewerk. Nieuwe data die tijdens de jaren 1960 en 1970 werden verkregen, bleken echter voornamelijk een verschil met het Rijnland aan te geven. Zoals Scollar reeds had aangegeven in 1959, vertoonde het Michelsberg

³¹ Lüning 1968.

Lithische ensembles met resten van gepolijste bijlen die niet geassocieerd waren met aardewerkvondsten werden dan ook niet aan de Michelsberg cultuur toegeschreven maar aan wat bekend werd onder de term ‘secundaire neolithische culturen’. Deze nazaten van de lokale jager-verzamelaars zouden gelijktijdig met de Michelsberg cultuur in de regio aanwezig zijn geweest en artefacten met deze ‘primaire’ neolithische cultuur hebben uitgewisseld³³. Dezelfde ideeën lagen aan de grondslag bij de toewijzing van lithische oppervlakte ensembles aan een ‘secundair Neolithicum’ of een ‘Neolithiserend Mesolithicum’ tot in de jaren 1990³⁴.

³² Louwe Kooijmans 1976 en 1980.

³³ Mariën 1952: 108; De Laet 1969: 78-79.

³⁴ Vermeersch 1976; Vanmoerkerke & Beeckmans 1984; Casseyas 1991a; Van Acker 1985, 1986 en 1989.

³⁵ Onder andere: Vermeersch 1972; Dijkman 1981; Gorissen 1986; Marichal *et al.* 1987; Vroom 1987.

³⁶ Vermeersch & Walter 1980; Vynckier 1979 en 1982; Van Rechem 1997.

³⁷ Vermeersch & Walter 1980.

³⁸ Lauwers 1984.

³⁹ Vanmontfort *et al.* 1999.

⁴⁰ Lodewijckx 1977 en 1988.

⁴¹ Constantin *et al.* 1979.

⁴² Luypaert 1993.

⁴³ Creemers & Vermeersch 1989.

⁴⁴ Vermeersch 1991.

⁴⁵ Heymans & Vermeersch 1983.

⁴⁶ Straet 1983; Buntgens 1978.

1.3 OVERZICHT ACTUELE ONDERZOEKERS

Aan de KULeuven vormt het vroeg- en middenneolithicum, met inbegrip van de overgangsperiode tussen mesolithicum en neolithicum het onderwerp van het voorbije en lopende onderzoek van Bart Vanmontfort. Dit onderzoek is voornamelijk gericht op het neolithicum in de leemstreek, met occasioneel een uitbreiding naar de Kempen. Tot 2008 was hij ingeschakeld in een grootschalig 'Oogst van Malta' project dat vanuit Nederland werd gevoerd rond de neolithisatieproblematiek. Momenteel is hij ook verbonden aan de universiteit Paris X-Nanterre, als lid van een Frans-Duits onderzoeksproject naar het ontstaan van sociale complexiteit in het middenneolithicum.

⁶² Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium (KIK).

Aan het VIOE komt het onderzoek naar het neolithicum occasioneel aan bod in het kader van vondstmeldingen⁶³. Daarnaast vormt het neolithicum ook een onderdeel van het prospectie- en evaluatieonderzoek in de Scheldevallei in het kader van het sigma-plan⁶⁴.

Vanuit de andere (federale) wetenschappelijke instellingen wordt momenteel geen neolithisch onderzoek meer gevoerd in Vlaanderen. Voorlopig is er ook nauwelijks actieve expertise in neolithisch onderzoek in de (inter)gemeentelijke, stedelijke of provinciale archeologische diensten en in de zich ontwikkelende commerciële archeologie in Vlaanderen. De hierboven vermelde onderzoekers van met name de UGent⁶⁵ en de KULeuven⁶⁶ zijn momenteel dan ook de aanspreekpunten voor advies en ondersteuning bij neolithisch onderzoek in Vlaanderen.

⁶³ Bijvoorbeeld uitgevoerd door Geert Vynckier in 2009 op de site Riemst Toekomststraat.

⁶⁴ Erwin Meylemans en Yves Perdaen.

⁶⁵ i.c. Philippe Crombé en Joris Sergeant.

⁶⁶ i.c. Bart Vanmontfort.

2 BALANS VAN HET TERREINWERK

2.1 OVERZICHT VAN TOEVALSVONDSTEN, PROSPECTIEVONDSTEN, OPGRAVINGEN

2.1.1 Toevalsvondsten

Toevalsvondsten zijn archeologische sporen en voorwerpen die werden aangetroffen buiten de context van een archeologisch onderzoek in de vorm van een prospectie of opgraving. De moeilijke herkenbaarheid van materiaal uit het neolithicum voor niet-specialisten zorgt dat, net als voor de andere perioden van de prehistorie⁶⁷ het aantal toevalsvondsten vrij beperkt is. Een van de belangrijke uitzondering hierop vormt de vondstcategorie van de gepolijste bijlen.

2.1.2 Prospectievondsten

Heel wat neolithische sites werden ontdekt via prospectievondsten. Voor een heel deel hiervan werden de prospecties uitgevoerd door amateurarcheologen, die meestal regionaal actief waren. Zo werden in de vroege 20ste eeuw tot de jaren 1970 in de Vlaamse Ardennen heel wat prospecties uitgevoerd door onder meer Cambier, Delvaux, Verbecelte en Deconinck⁶⁸, in het Hageland door onder meer Bols, Boschmans, Claes, Gilson en Scheys⁶⁹ en in Haspengouw door onder meer Jadoulle, Lux en Peuskens⁷⁰. De jaren 1980 zijn verantwoordelijk voor een nieuwe generatie amateurarcheologen en de ontdekking van heel wat nieuwe sites⁷¹. Net zoals voor andere perioden, reflecteert de spreidingskaart van sites deels de activiteitsgebieden van deze prospecteurs.

Vanaf de jaren 1980 werden heel wat van deze collecties geïnventariseerd in het kader van licentiaatsverhandelingen, met als onderwerp de verwerking en evaluatie van specifieke (grote) oppervlakesites⁷² of de verwerking en evaluatie van oppervlaktevondsten uit een specifieke regio⁷³. Ook het inventarisatieproject 'Archeologische Inventaris Vlaanderen' dat in 1978 in Gent werd opgestart onder impuls van wijlen J. Nenquin kan eveneens in dit kader worden geplaatst⁷⁴. Door de grote hoeveelheid nieuwe sites en vondsten bleef de inventarisatie en verwerking van oppervlaktevindplaatsen niet beperkt tot studies in het kader van licentiaatsverhandelingen. Ook tal van andere inventarisaties aan wetenschappelijke instellingen of samenwerkingen tussen amateurarcheologen en beroepsarcheologen werd opgestart, opnieuw met betrekking tot zowel individuele vondstlocaties⁷⁵ als ruimere regionale inventarisatieprojecten⁷⁶

⁶⁷ De Bie *et al.* 2008: 2. Balans van het terreinwerk; Van Gils *et al.* 2010: 2. Balans van het terreinwerk.

⁶⁸ Crombé 1990.

⁶⁹ Vermeersch 1976.

⁷⁰ Jadin *et al.* 2003

⁷¹ Bijvoorbeeld: L. Beeckman, M. Velghe, J.-P. Parent, J.-C. Vandenabeele, De Meireleir, Van der Haegen, Van Vlaenderen.

⁷² Bijvoorbeeld: Dijkman 1981; Gorissen 1986.

⁷³ Bijvoorbeeld: Casseyas 1991a; Creemers 1985; Sergeant 1995 en 2004.

⁷⁴ Van Gils *et al.* 2010: 2. Balans van het terreinwerk.

⁷⁵ Bijvoorbeeld: Crombé 1990; Vanmoerkerke 1988; Vanmoerkerke & Beeckmans 1984.

⁷⁶ Crombé 1989.

Een apart fenomeen vormen de vondsten van gepolijste bijlen, een van de meest herkenbare neolithische werktuigtypes. Het bijzondere aan dit type artefact is dat het vaak buiten nederzettingscontext wordt aangetroffen, en slechts zelden tot nooit volledige exemplaren in nederzettingscontext gevonden worden. Deze afwezigheid van diagnostische vormen in goed te dateren contexten bemoeilijkt vanzelfsprekend de datering van de stukken en hun toewijzing aan het neolithicum. Zo is het erg waarschijnlijk dat een deel van de bijlvondsten uit de metaaltijden dateert. Bijlen zijn in het verleden zowel als toevalsvondsten gerapporteerd, als gevonden in het kader van prospecties door voornamelijk amateurarcheologen. In de CAI zijn in totaal 243 gepolijste bijlen of fragmenten van gepolijste bijlen opgenomen die het resultaat zijn van een toevalsvondst, 743 waarnemingen zijn gerelateerd aan veldprospecties. Deze aantallen zijn vanzelfsprekend beperkt tot de gemelde en gepubliceerde objecten, wat een onderschatting is van het werkelijk aantal gevonden bijlen in dit soort contexten.

Opgravingen van vroegneolithische sites zijn in Vlaanderen veelal beperkt gebleven qua omvang. De belangrijkste uitzondering is wellicht nog de vroegneolithische site te Rosmeer Staberg, waar ca. 1 ha volledig werd opgegraven⁸⁵ en in mindere mate ook de opgravingen te Wange en Overhespen⁸⁶. Elders werd niet meer dan een klein areaal opgegraven, wat het beeld op de ruimtelijke organisatie van de vaak erg uitgestrekte neolithische sites beperkt maakt. Dergelijk kleinschalig onderzoek gebeurde op

⁸⁶ Lodewijckx 1988.

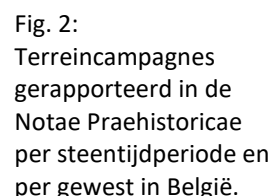
Ook voor het midden- en laatneolithicum overheersen de kleinschalige opgravingen, met inbegrip van de opgravingen te Assent, Ottenburg, Schorisse en Spiere. Deze laatste leverde wel de grootste hoeveelheid archeologisch materiaal op uit een middenneolithische context in Vlaanderen totnogtoe, maar ook daar bleef het onderzoek beperkt tot een oppervlakte van 0,15 ha, terwijl de lithische prospectievondsten verspreid zijn over een oppervlakte van 23 ha.

2.2 EVOLUTIE VAN HET TERREINWERK OP NEOLITHISCHE SITES IN DE LAATSTE 30 JAAR, IN DE CONTEXT VAN HET STEENTIJD-ONDERZOEK

Voor deze analyse werden terreincampagnes in Vlaanderen in rekening genomen, die geïndexeerd werden op gewest, archeoregio, periode, fase, type project (prospectie, waardering, opgraving) en uitvoerende instelling (bij samenwerking de belangrijkste partner). In de tellingen werden meerperiodesites bij elk van de betreffende perioden meegerekend. Doordat de Notae Praehistoricae het onderzoek bundelt uit het hele land, kan de evolutie van het onderzoek in Vlaanderen meteen in nationale context gekaderd worden. Daartoe werden ook de terreincampagnes elders in België

⁹⁴ De Bie et al. 2008: 2. Balans van het terreinwerk; Van Gils et al. 2010: 2. Balans van het terreinwerk.

Momenteel hebben 41% van de 388 terreincampagnes die in de Notae Praehistoricae gerapporteerd zijn betrekking op onderzoek dat in Vlaanderen is uitgevoerd. Het is opvallend dat het mesolithisch onderzoek voornamelijk in Vlaanderen plaats vond (70%), terwijl het aandeel Vlaamse sites in het neolithisch en paleolithisch onderzoek om en bij 30% schommelt. Voor het neolithicum werden 54 terreincampagnes van de 160, ofwel 34% in het Vlaamse gewest uitgevoerd.

⁹⁵ van Berg *et al.* 1992.

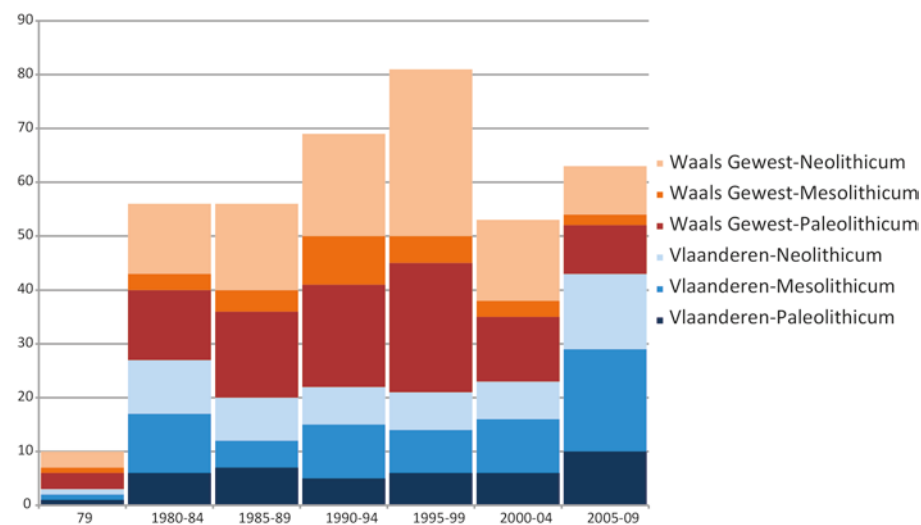
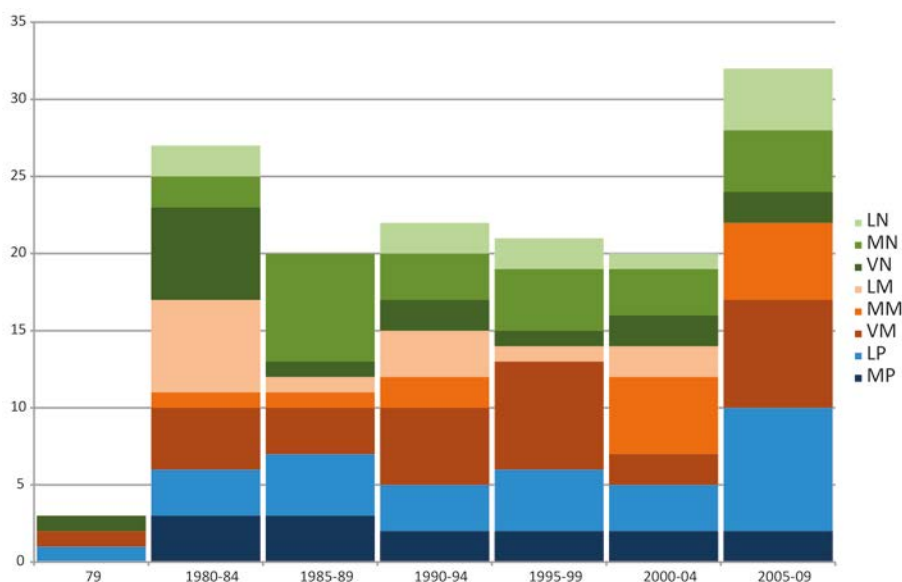

Fig. 3:
Terreincampagnes
gerapporteerd in de
Notae Praehistoricae
per jaarkwintet en per
steentijdperiode in de
Belgische gewesten.

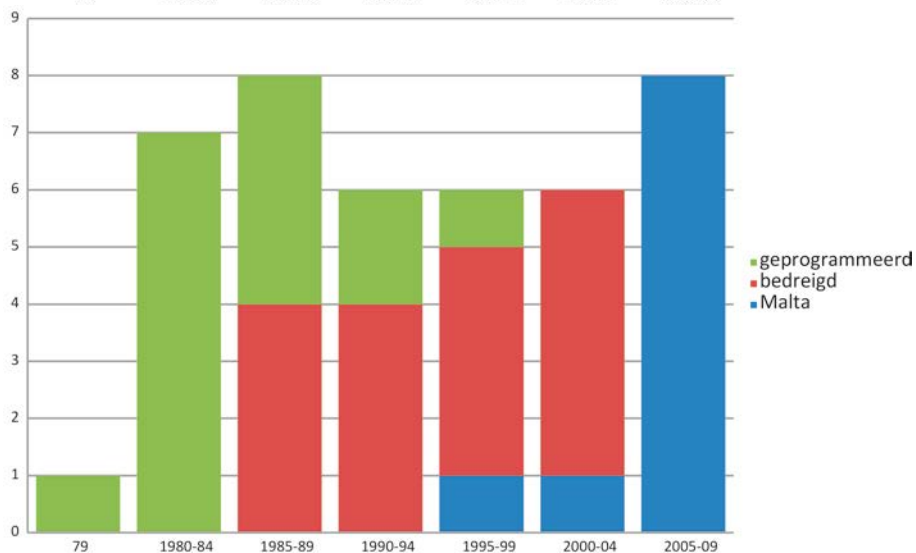
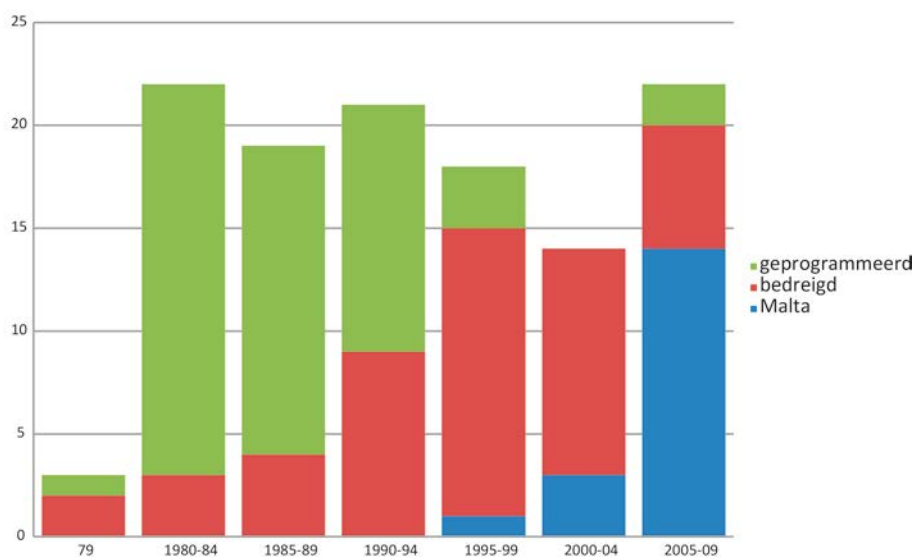
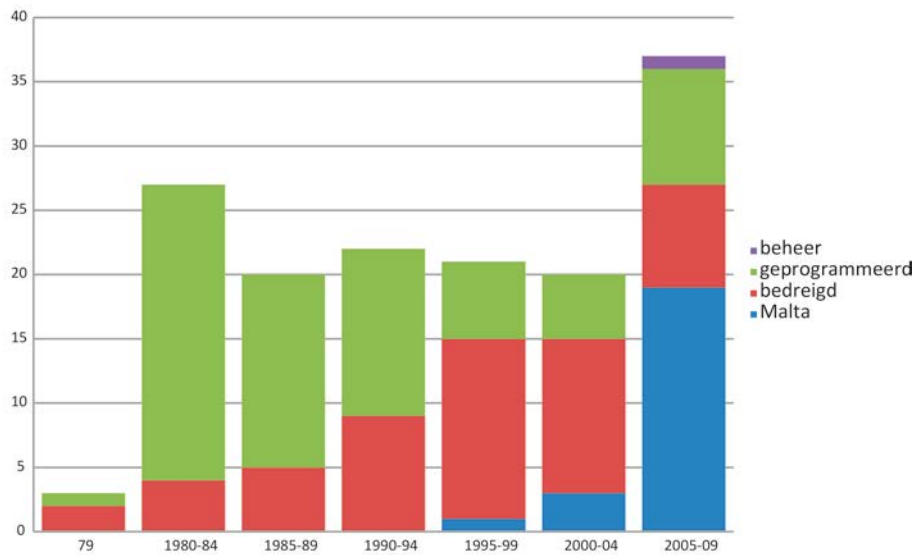
Zoals hierboven aangegeven is de tendens in het Vlaams Gewest, met een betrekkelijk gelijk aantal campagnes tot het laatste jaarkwintet, geldig voor het onderzoek op zowel paleolithische, mesolithische als neolithische sites. Wanneer deze perioden nog verder worden onderverdeeld, is evenwel heel wat variatie merkbaar (fig. 4). Zo lag voor het neolithicum tot halfweg de jaren 1980 de klemtoon van het onderzoek op het vroegneolithicum. Na 1985 echter werden de meeste campagnes uitgevoerd op middenneolithische sites. Het laat- en finaalneolithicum kwam in het verleden slechts beperkt aan bod, maar kent tijdens de laatste vijf jaar een duidelijke groei. Het effect van meerjarige campagnes op enkele sites lijkt bij deze evoluties van beperkt belang te zijn. In de meeste gevallen (n=28 op 48 campagnes, i.e. 60%) werd slechts een enkele campagne georganiseerd, terwijl op 5 sites twee campagnes doorgingen. Slechts in drie gevallen gaat het om meer campagnes. Op de sites te Oudenaarde *Donk* en Doel *Deurganckdok* werden in beide gevallen in drie campagnes in feite telkens drie verschillende sites opgegraven in hetzelfde gebied en onder hetzelfde toponiem. De enige site waar meer dan twee campagnes werden georganiseerd is de middenneolithische site te Spiere De Hel. Daar gingen in totaal drie opgravingscampagnes door en werd een prospectie met monsternamen voor pollenonderzoek uitgevoerd.

Figuur 5 geeft opnieuw de evolutie van het terreinwerk weer, maar ditmaal afgezet tegenover de aanleiding van het onderzoek. Er werd hiervoor een onderscheid gemaakt tussen geprogrammeerd veldwerk, veldwerk op bedreigde sites met voornamelijk een financiering voorzien door de opgravende instelling en veldwerk op bedreigde sites waarbij de financiering werd opgelegd aan de bouwheer⁹⁶.

Zoals te verwachten werd het terreinwerk in de jaren 1980 gedomineerd door geprogrammeerd onderzoek. Steeds was het archeologisch onderzoek echter ook gericht op bedreigde sites. Vanaf de jaren 1990 neemt dit werk op bedreigde sites in belangrijke mate toe in aantal, niettegenstaande het totale aantal terreincampagnes min of meer gelijk bleef. Dit betekent dat het veldwerk van de wetenschappelijke instellingen reeds vanaf dat moment in toenemende mate afgestemd werd op de bedreigingen van het erfgoed. Het aandeel van geprogrammeerd veldwerk op niet-bedreigde sites neemt stelselmatig af. Vanaf het einde van de jaren 1990 wordt een deel van het onderzoek ook door de bouwheer gefinancierd en dit in toenemende mate. In totaal kunnen 19 van de 37 campagnes uit het laatste jaarkwintet gerelateerd worden met een dergelijk Malta-onderzoek, tegenover 3 op 20 voor het voorgaande jaarkwintet en 1 op 21 campagnes in de periode 1995-96 (fig. 5). Dit betekent in absolute aantallen dus een belangrijke stijging vanaf de periode 2005-09.

⁹⁶ Zogenaamd 'Malta' onderzoek.

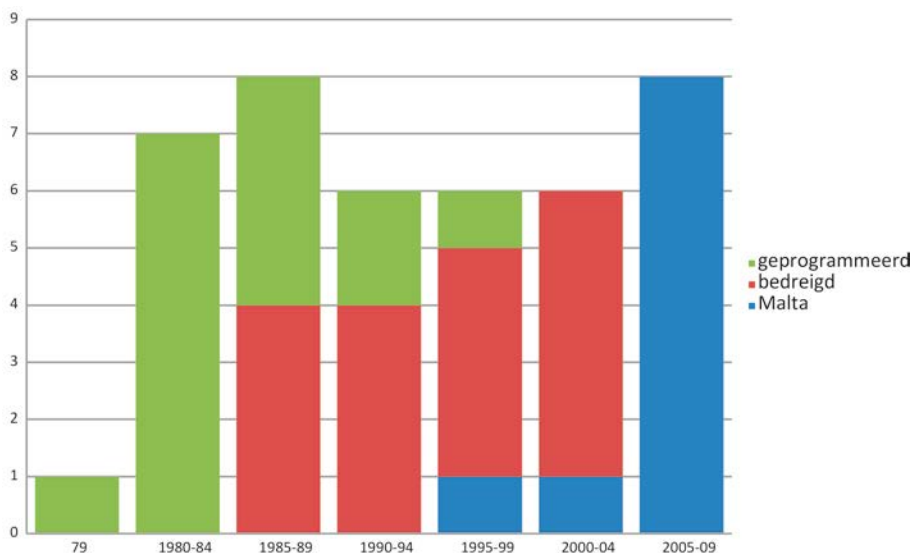

Fig. 8:
Opgravingscampagnes
op neolithische sites in
Vlaanderen
gerapporteerd in Notae
Praehistoricae per
jaarkwintet en
opgesplitst volgens de
aanleiding van het
onderzoek.

De verklaring voor de plotse stijging in het aantal terreincampagnes na 2005 is zeker te zoeken in de omslag die de Vlaamse archeologie vanaf dit ogenblik kenmerkte, met de integratie van de archeologische dossierbehandeling in het Agentschap RO-Vlaanderen⁹⁷ en de veranderde toepassing van het zorgplicht principe uit de bestaande Vlaamse wetgeving. Toch is opvallend dat ook het aandeel van het geprogrammeerde onderzoek op niet-bedreigde sites opnieuw gevoelig toeneemt tijdens deze periode, al hebben deze dan voornamelijk betrekking op prospectiecampagnes⁹⁸. Specifiek voor het neolithicum zijn exact dezelfde tendensen te zien, zij het dat de opgravingen in het laatste jaarkwintet enkel in een zogenaamde Malta-context tot stand kwamen (fig. 7 & fig. 8). Het valt af te wachten of deze stijging zich doorzet in de nabije toekomst.

Een opvallende trend in het steentijdonderzoek in Vlaanderen, die eveneens tot uiting komt in de analyse van de Notae Praehistoricae, is het groeiende aandeel van prospectie- en waarderingsonderzoek (fig. 9). Zeker voor de periode tot halfweg de jaren 1990 werd enkel opgravingsonderzoek in de Notae gerapporteerd. In het jaarkwintet 1980-1984 is evenwel een zeker aantal prospecties opgenomen, maar dit betreft voornamelijk een aantal studies op grote collecties van amateurarcheologen. Tijdens de laatste 15 jaar worden echter ook meer prospectie- en waarderingscampagnes georganiseerd door professionele archeologen. Vaak gaat het hierbij om meerperiode-projecten, waarbij ook het neolithicum aan bod komt. Prospecties specifiek gericht op het onderzoek van neolithische sites zijn erg zeldzaam. Voor de periode van de laatste 15 jaar betreft het de hierboven reeds aangehaalde prospectie voor pollenonderzoek te Spiere, de identificatie van een aardwerk te Assent Hermansheuvel bij een luchtfotografische prospectie⁹⁹ en twee prospecties op eigen initiatief door jonge professionele archeologen in de gemeentes Oostrozebeke¹⁰⁰ en Sint-Genesius-Rode¹⁰¹.

⁹⁷ Nu Agentschap Ruimte en Erfgoed.

⁹⁸ Zie verschil met figuur 6.

⁹⁹ Lodewijckx *et al.* 2005.

¹⁰⁰ Jehs & Noens 2005.

¹⁰¹ Lan 2006.

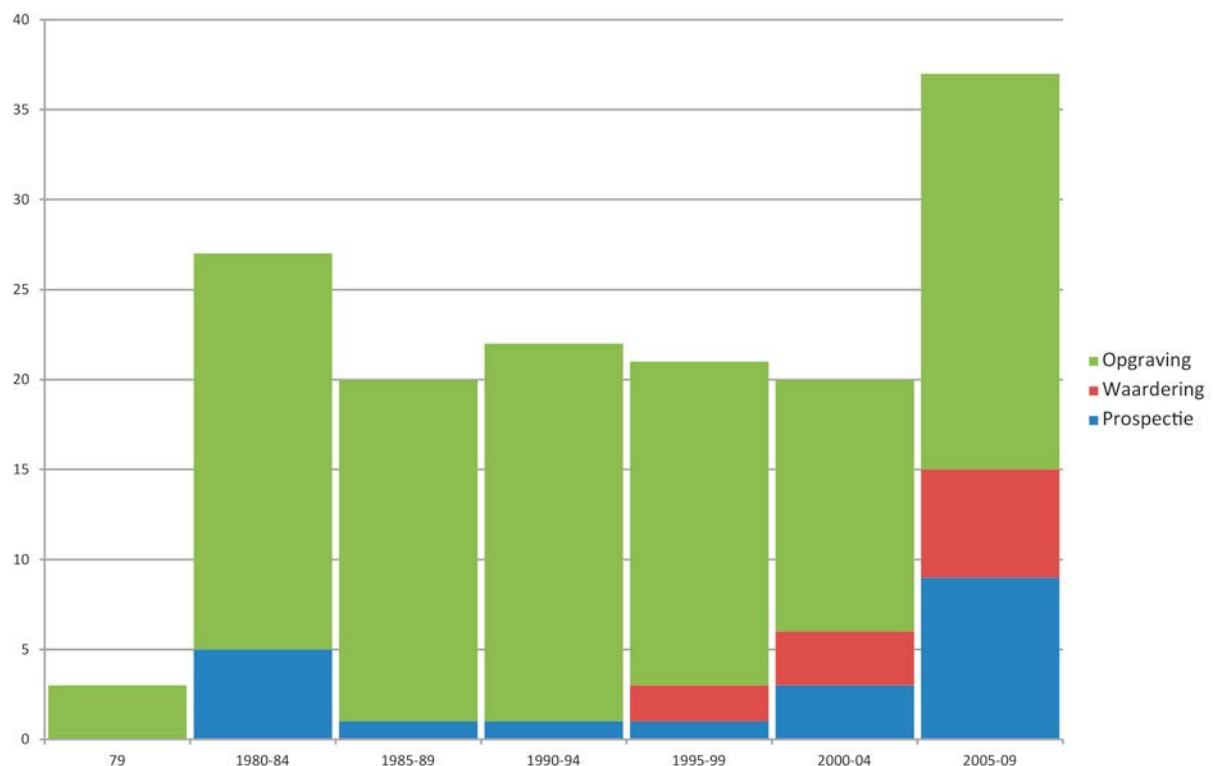

Fig. 9: Types van terreincampagnes op steentijdsites in Vlaanderen gerapporteerd in Notae Praehistoricae per jaarkwintet.

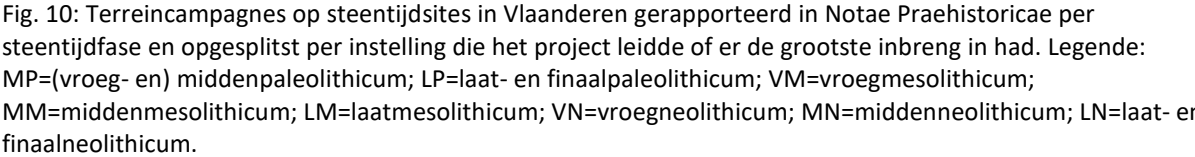
Waarderingscampagnes werden hoofdzakelijk uitgevoerd op finaalpaleolithische en mesolithische sites, voornamelijk door het VIOE, maar ook door de UGent. Voor het neolithicum bleef het waarderingsonderzoek beperkt tot een campagne op de middenneolithische site te Ottenburg¹⁰² en op de vroegneolithische site te Riemst Toekomststraat¹⁰³, beide uitgevoerd door het VIOE.

Bij het opdelen van de campagnes per periode en per uitvoerder (fig. 10), blijkt de dominantie van de K.U.Leuven in het onderzoek van vroeg- en middenneolithische sites, gevolgd door de UGent en het VIOE. Bij het onderzoek naar laat- en finaalneolithische sites is de UGent dan weer het meest actief. Met uitzondering van het Provinciaal Gallo-Romeins Museum Tongeren, dat met een prospectie- en een opgravingscampagne in deze grafiek is vertegenwoordigd, hebben andere uitvoerders slechts een enkele keer neolithisch onderzoek in de Notae Praehistoricae gerapporteerd.

¹⁰² Vanmontfort *et al.* 2006.

¹⁰³ Vynckier *et al.* 2009.

Indien we de activiteit van de instellingen op steentijdonderzoek over de tijd uitzetten, valt de uitgesproken dominantie van de KULeuven op bij het begin van de registratieperiode (fig. 11). Het aantal campagnes dat vanuit de KULeuven in de Notae wordt gerapporteerd daalt vanaf dat ogenblik gradueel van 20 in de periode 1980-1984 tot slechts 3 in de periode 2000-2004. Tijdens de laatste 5 jaar is opnieuw een lichte stijging merkbaar met 8 terreincampagnes. Vanaf het jaarkwintet 1985-1989 start ook het steentijdonderzoek aan de UGent met Philippe Crombé en groeit het aandeel van deze instelling stelselmatig tot op vandaag. Hetzelfde kan gesteld worden over de activiteit van het VIO dat zeker de laatste 10 jaar een even groot aandeel heeft in het steentijdonderzoek als de UGent. Tenslotte is ook het belang van de restgroep merkbaar tijdens de laatste 5 jaar, en dit in tegenstelling tot de voorgaande periode. Deze groep wordt vertegenwoordigd door instellingen die niet meer dan een enkele keer een project leidden of er het belangrijkste aandeel in hadden. Voor de periode voorafgaand aan 2005 zijn dit steeds wetenschappelijke instellingen, zoals de universiteiten van Antwerpen, Namen, Luik en Louvain-La-Neuve. Voor het laatste jaarkwintet gaat het bij 4 van de onderzoeken om opgravingen die rechtstreeks voortvloeien uit het Malta-principe met financiering van het onderzoek door de bouwheer. In een enkel geval betreft het onderzoek van een Vlaams archeologische onderneming, zij het op initiatief van een expert verbonden aan de UGent¹⁰⁴, in de andere gevallen gaat het om een vzw (Ename Expertisecentrum voor Erfgoedontsluiting)¹⁰⁵ of om

¹⁰⁵ De Maeyer & Wuyts 2008.

intercommunale samenwerkingsverbanden¹⁰⁶. Ook de grote wetenschappelijke instellingen realiseren meer projecten in de context van deze Malta-archeologie.

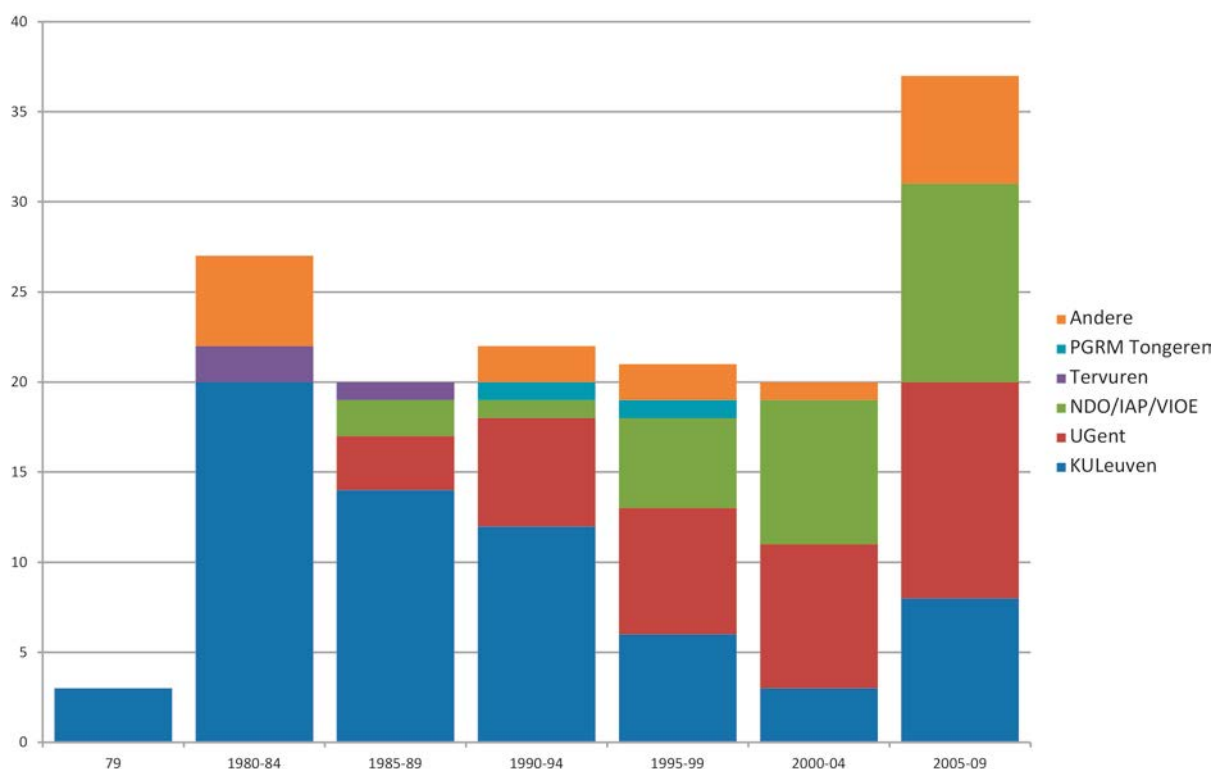

Fig. 11: Terreincampagnes op steentijdsites in Vlaanderen gerapporteerd in Notae Praehistoricae per jaarkwintet en opgesplitst per instelling die het project leidde of er de grootste inbreng in had. Group1 is de restgroep van instellingen die maximaal een enkele keer een onderzoek uitvoerden.

Zoals eerder aangegeven gaan we uit van een representativiteit van de publicaties in de Notae Praehistoricae voor het veldwerk naar steentijdsites in Vlaanderen en België. Een korte analyse van de grijze literatuur uit de laatste vijf jaar, waarin een vermelding naar vondsten uit het neolithicum is opgenomen, bevestigt deze representativiteit. In totaal zijn 15 dergelijke rapporten opgenomen in de Bibliografie Onroerend Erfgoed. In de meeste gevallen gaat het hierbij om een vondstmelding (n=11), vaak van een enkel artefact dat aan het neolithicum kan toegeschreven worden. In twee andere gevallen gaat het om prospectieonderzoek (proefsleuven) waarbij een enkel spoor aan het neolithicum kan worden toegeschreven en waarbij vervolgonderzoek in deze zone wordt aanbevolen. In al deze gevallen gaat de informatiewaarde dan ook niet verder dan wat in een kroniek zou moeten worden opgenomen.

Met betrekking tot de aanleiding van het onderzoek is opvallend dat alle uitvoerende partijen, maar vooral de UGent en de overheidsdienst, vertegenwoordigd zijn bij het stijgende aandeel van Malta-onderzoek tijdens de laatste 5 jaar (fig. 12). Terwijl het aandeel van bedreigde sites zonder Malta-financiering sterk afneemt aan de KULeuven sinds 2000 en aan de UGent sinds 2005, blijft dit voor het VIOE min of meer stabiel. Voor wat betreft het geprogrammeerd onderzoek is de heropleving tijdens de laatste 5 jaar voornamelijk te wijten aan de activiteit van de UGent – voornamelijk in het kader van door het FWO gefinancierd prospectieonderzoek – en in veel mindere mate aan dat van de KULeuven, terwijl het geprogrammeerd onderzoek aan het VIOE sterk is afgenomen in de laatste 5 jaar. Figuur 13 toont het steentijd terreinonderzoek dat tijdens de laatste 5 jaar is uitgevoerd per uitvoerende

¹⁰⁶ Zoals Kale-Leie Archeologische Dienst (KLAD) en Streekontwikkeling Land van Aalst (SOLvA).

////////////////////

pagina 26 van 83 Onderzoeksbilans neolithicum 2019

van een toename. De hierboven beschreven trend voor het neolithicum overlapt perfect met de algemene trend voor de steentijdpublicaties¹⁰⁸.

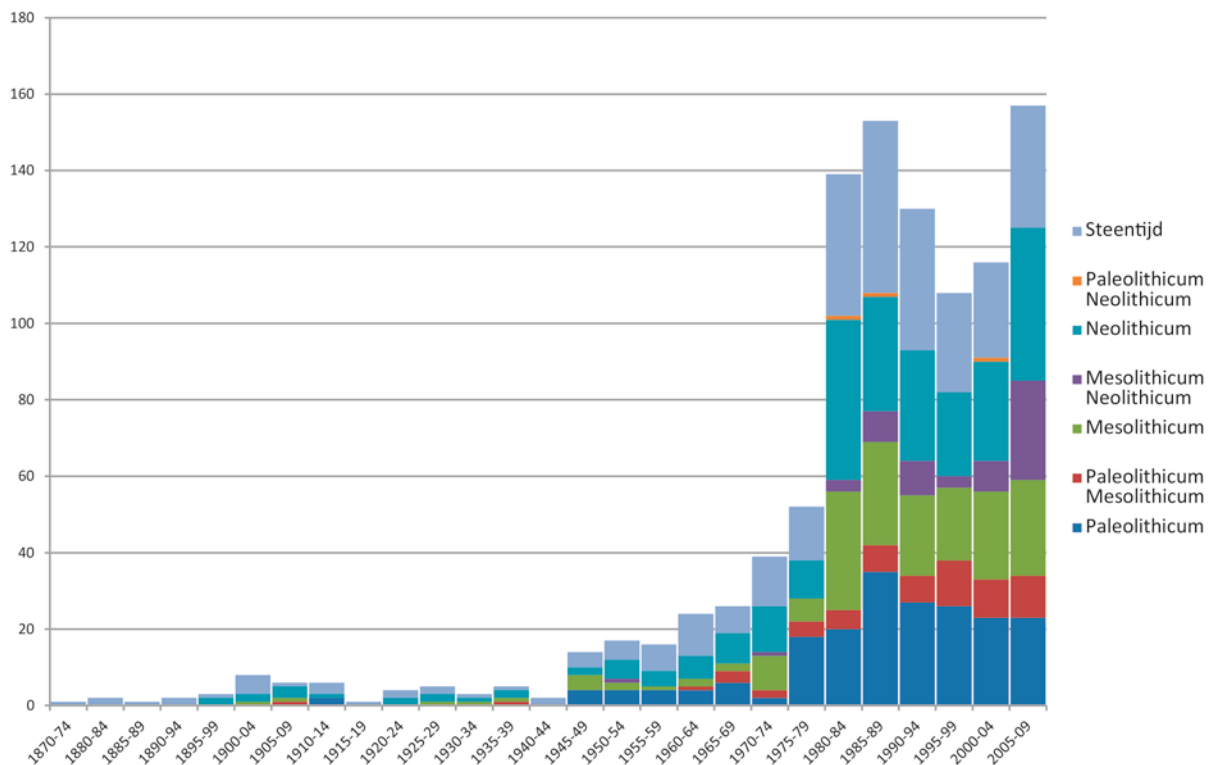

Fig. 14: Aantal wetenschappelijke publicaties van steentijdonderzoek in Vlaanderen, per steentijdperiode en per vijf jaar.

Tijdschriftartikels vormen voor alle perioden het leeuwendeel van de publicaties, evenzo voor het neolithicum met een totaal van 58% (fig. 15). De verdeling van de andere publicatietypes is lichtjes anders dan voor het paleolithicum en mesolithicum. Congrespapers hebben met 14% een belangrijker aandeel bij het neolithisch onderzoek dan voor de voorgaande perioden. Boekdelen en thesissen volgen met respectievelijk 10 en 9% van alle neolithische originele publicaties. Net als voor het paleolithisch en mesolithisch onderzoek zijn boeken (4%) en rapporten (6%) duidelijk in de minderheid. Bij de boeken gaat het bovendien meestal om syntheseswerken waarin de Vlaamse sites maar in beperkte mate aan bod komen. Er zijn slechts een drietal (bescheiden) boeken aan neolithische sites uit Vlaanderen gewijd¹⁰⁹.

¹⁰⁸ De Bie *et al.* 2008; Van Gils *et al.* 2010.

¹⁰⁹ Vanmoerkerke 1988; Casseyas 1991b; Marichal *et al.* 1987.

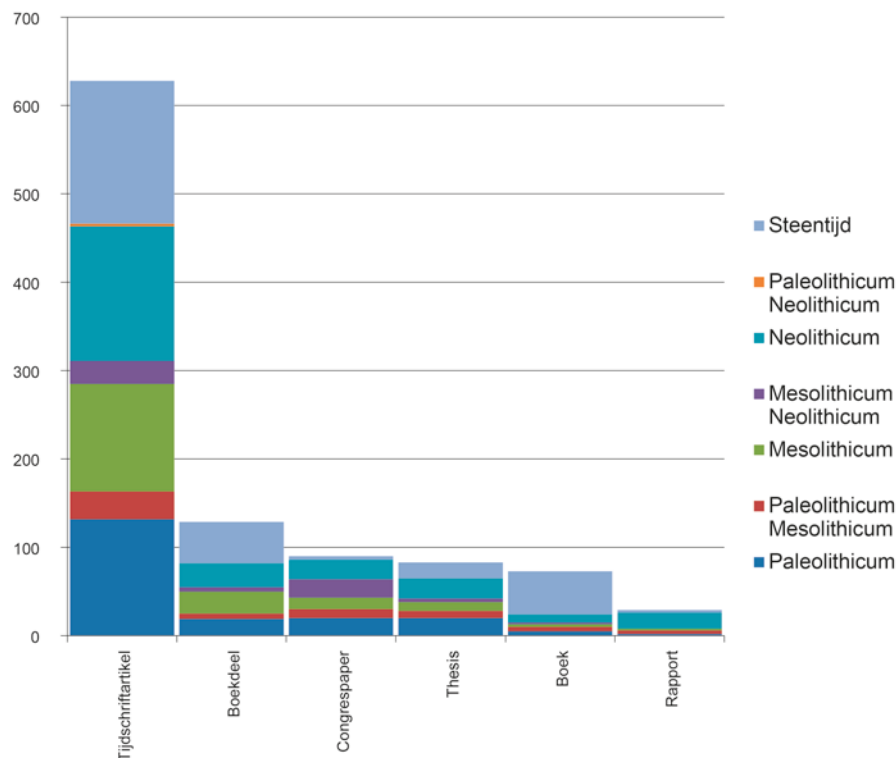

Fig. 15: Aantal wetenschappelijke publicaties van steentijdonderzoek in Vlaanderen, per steentijdperiode en per type publicatie.

Voor het steentijdonderzoek in het algemeen hebben tijdschriftartikels altijd het gros van het publicatietype uitgemaakt, met opnieuw een opvallende piek in de jaren 1980, een al even opmerkelijke terugval in de loop van de jaren 1990 en een duidelijke groei vanaf 2000 (fig. 16). Diezelfde trend is waar te nemen voor het neolithicum in het bijzonder (fig. 17), al situeert de piek in het aantal tijdschriftartikels zich eerder in de eerste helft van de jaren 1980 in plaats van in de tweede helft. Vanaf de jaren 1980 gaan ook de thesissen, congrespapers en boekdelen regelmatig een substantieel deel van de wetenschappelijke werken uitmaken, sinds de jaren 1990 maken ook de rapporten er deel van uit.

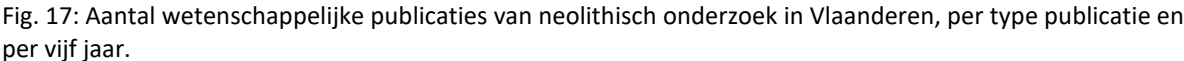
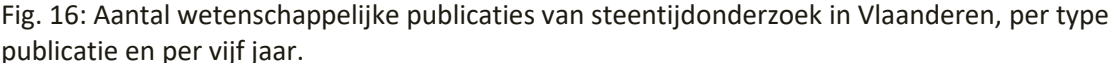
Boeken en doctoraatsthesisen komen maar occasioneel uit, maar spelen natuurlijk wel een grote rol in de omvang van de onderzoeksoutput. Dit komt het best tot uiting in het aantal gepubliceerde pagina's origineel onderzoek over de jaren heen (fig. 18). In deze grafiek zijn twee opvallende pieken waar te nemen: een piek in de tweede helft van de jaren 1980 die gerelateerd is aan de publicatie van de Bandkeramische site Vlijtingen Kayberg¹¹⁰ en een piek in de eerste helft van de jaren 2000 die voornamelijk gegenereerd wordt door een doctoraatsthesis¹¹¹.

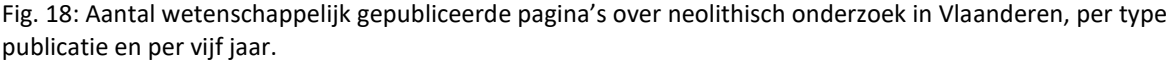
Zoals hierboven vermeld, werd nagegaan in hoeverre een gelijkaardig patroon ook verkregen kan worden met een vereenvoudigde aanpak, zonder een individuele inschatting te moeten maken van elke publicatie.

¹¹⁰ Marichal *et al.* 1987.

¹¹¹ Vanmontfort 2004a.

Als maatstaf voor de (potentiële) internationale verspreiding van het gepubliceerde onderzoek werd ook naar de taal van de werken gekeken. Daaruit blijkt dat de meeste wetenschappelijke publicaties over neolithicum in Vlaanderen in het Frans (38%) en het Nederlands (36%) uitgebracht zijn, 21% in het Engels en slechts 5% in het Duits (fig. 21). Het evenwicht tussen Franse en Nederlandse publicaties is voornamelijk het gevolg van het verschil tussen de publicaties van vroeg- en middenneolithisch onderzoek. Voor het vroegneolithisch onderzoek domineren de Franstalige publicaties (42%), gevolgd door de Engelstalige publicaties (33%) en slechts 19% Nederlandstalige. Bij het middenneolithicum is die trend sterk verschillend met 52% Nederlandstalige publicaties, 32% Franstalige en 15% Engelstalige. Het patroon voor het laatneolithicum sluit netjes aan bij dat van het middenneolithicum. Opnieuw is een verschil merkbaar wanneer we niet het aantal publicaties, maar het aantal gepubliceerde pagina's in rekening brengen. Met enkel de bladzijden originele onderzoeksresultaten blijken de Nederlandstalige publicaties in de meerderheid (35%), op de voet gevolgd door een gelijke hoeveelheid Engelstalige en Franstalige (31%, fig. 22). De vroegneolithische publicaties worden nog steeds door de Franstalige gedomineerd en blijft de volgorde behouden, maar voor het middenneolithicum is het aantal Engelstalige gepubliceerde pagina's duidelijk dominant (47%). Opnieuw is dit te wijten aan de ene doctoraats thesis voor deze periode, die in het Engels is opgesteld.

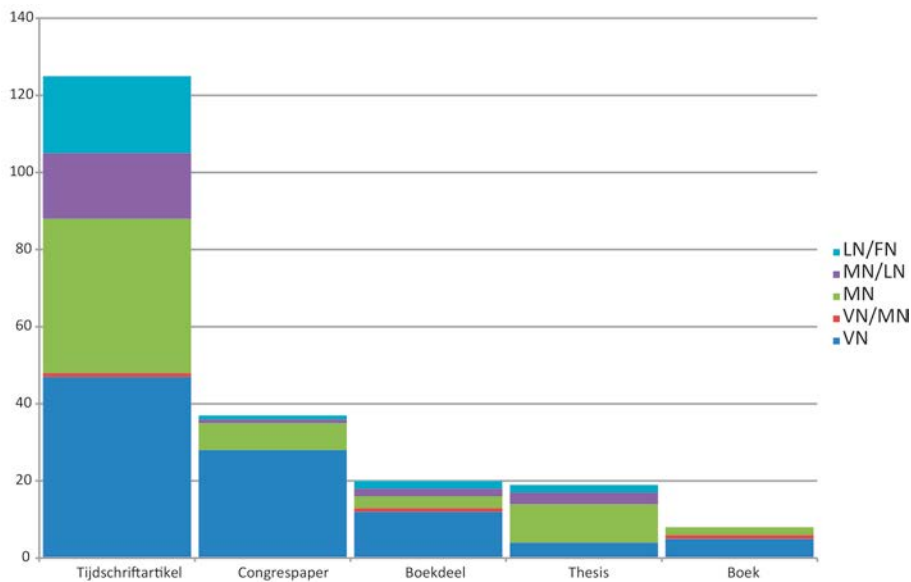

Fig. 19: Aantal wetenschappelijke publicaties over neolithicum in Vlaanderen, per fase en per type publicatie. Legende: VN=vroegneolithicum; MN=midden-neolithicum; LN=laatneolithicum; FN=finaleolithicum.

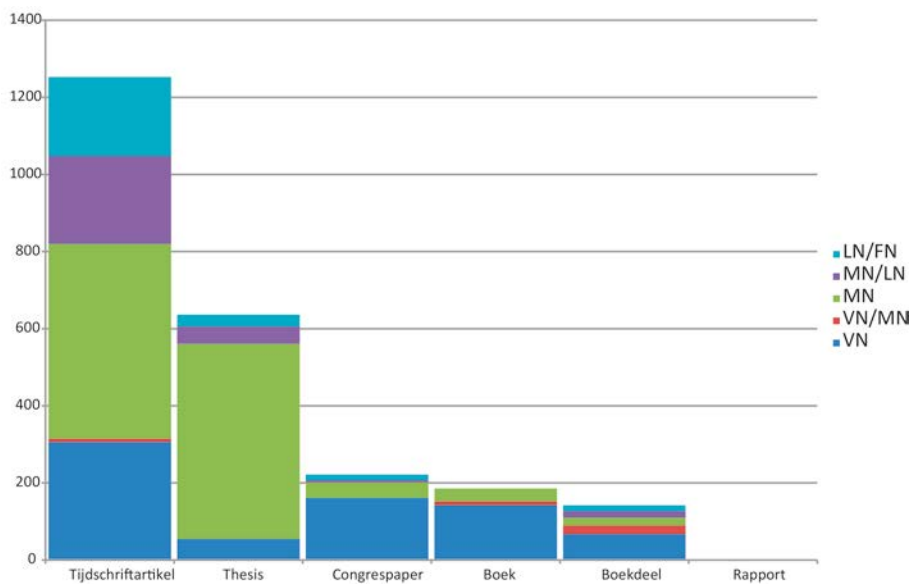

Fig. 20: Aantal gepubliceerde pagina's origineel wetenschappelijk onderzoek over neolithicum in Vlaanderen, per fase en per type publicatie. Legende: VN=vroegneolithicum; MN=middenneolithicum; LN=laatneolithicum; FN=finaleolithicum.

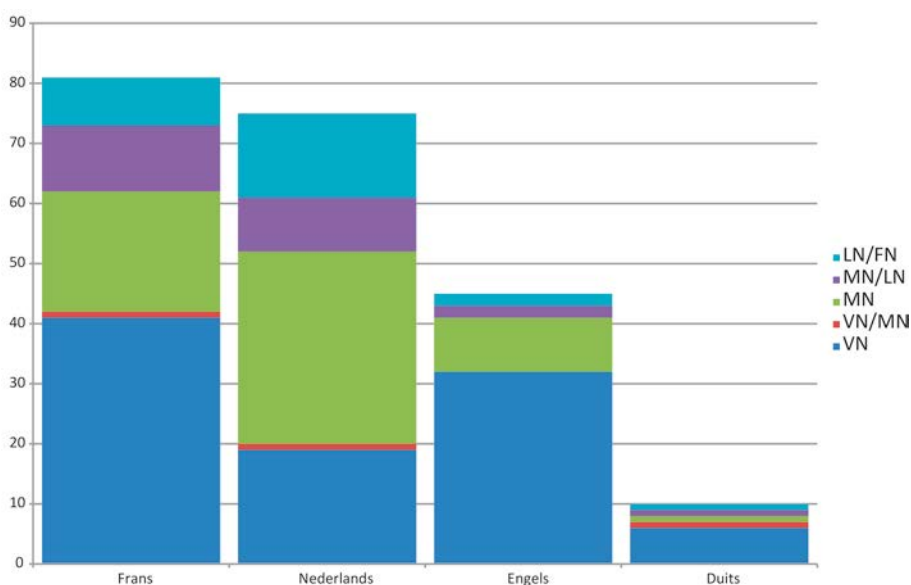

Fig. 21: Aantal publicaties origineel wetenschappelijk onderzoek over neolithicum in Vlaanderen, per fase en per taal waarin werd gepubliceerd. Legende: VN=vroegneolithicum; MN=middenneolithicum; LN=laatneolithicum; FN=finaleolithicum.

////////////////////////////////////

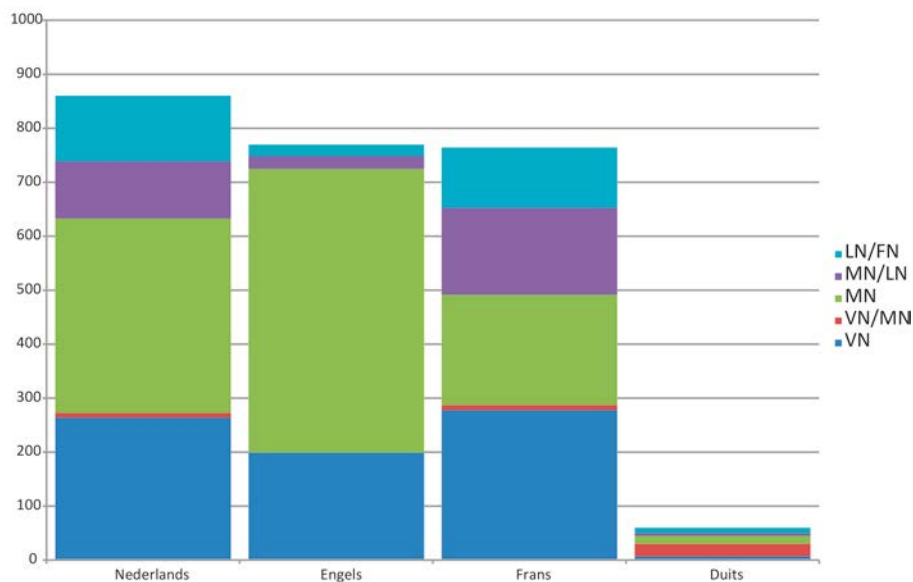

Fig. 22: Aantal gepubliceerde pagina's origineel wetenschappelijk onderzoek over neolithicum in Vlaanderen, per fase en per taal waarin werd gepubliceerd. Legende: VN=vroegneolithicum; MN=midden-neolithicum; LN=laatneolithicum; FN=finaleolithicum.

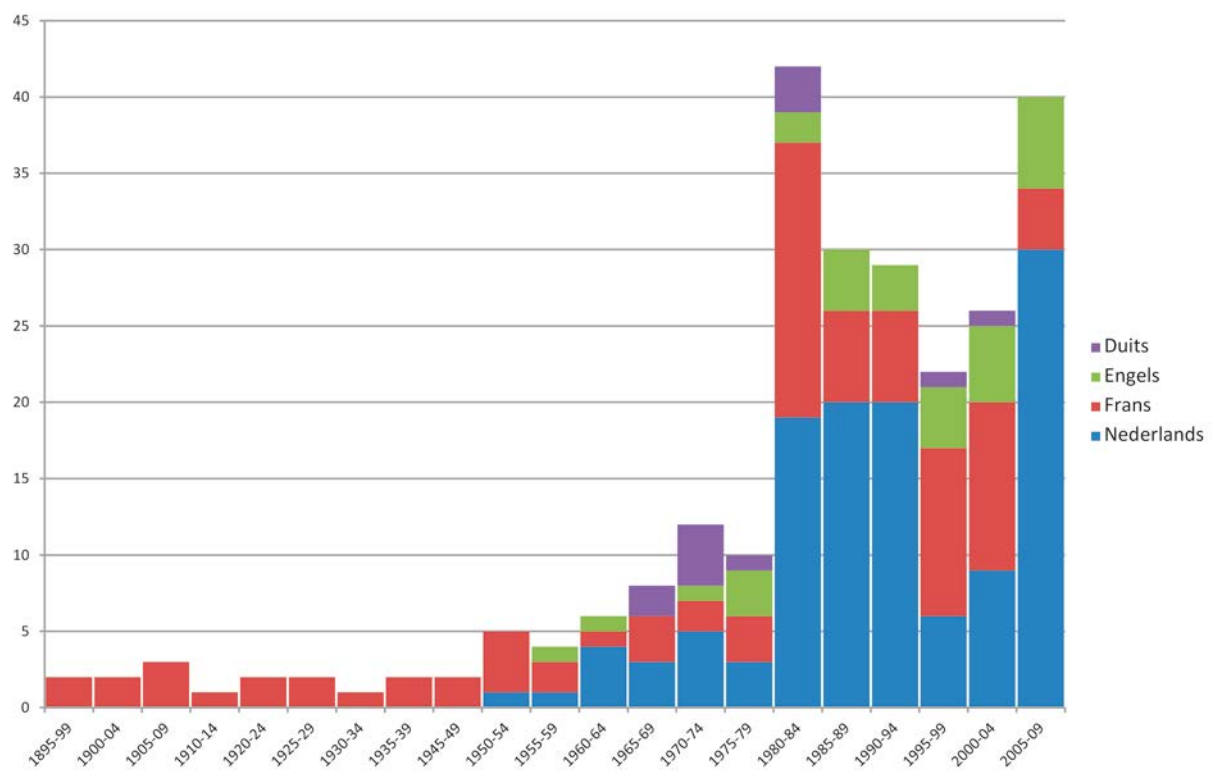
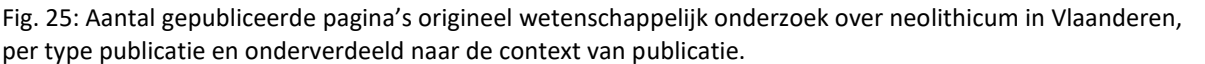
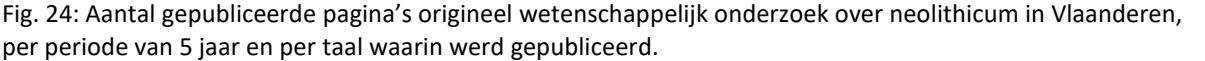

Fig. 23: Aantal publicaties origineel wetenschappelijk onderzoek over neolithicum in Vlaanderen, per periode van 5 jaar en per taal waarin werd gepubliceerd.

////////////////////////////////////

Bij de congrespapers en boekdelen domineren de internationale publicaties in het aantal originele bladzijden (fig. 25). Het aandeel van de congrespapers is bovendien sowieso betrekkelijk groot. Dit is het gevolg van het feit dat internationale congressen over neolithisch onderzoek op geregelde tijdstippen georganiseerd worden en dat deze in Noordwest Europa een belangrijk forum bieden voor de verspreiding van de eigen onderzoeksresultaten. Publicaties in internationale congresbundels vormen dan ook een belangrijk onderdeel van de literatuurverwijzingen in het internationale onderzoek en moeten als dusdanig getaxeerd worden bij een evaluatie van de impact van het Vlaams neolithisch onderzoek in internationale context.

	EVK		aantal orig. bijdragen		EVK per bijdrage
	N	%	N	%	
internationaal	1035	32%	132	42%	7,8
nationaal	824	26%	88	28%	9,4
regionaal	623,5	19%	49	16%	12,7
ongepubliceerd	745	23%	45	14%	16,6
Totaal	3228		314		10,3

Tabel 1: Aantal gepubliceerde originele bijdragen ingedeeld naar de context waarin ze gepubliceerd werden.

4 BALANS IN DE TIJD

4.1 DATERINGSPROBLEMATIEK EN BESCHIKBARE DATERINGEN

Bij de absolute datering van neolithische sites in Vlaanderen speelt in feite enkel de 14C methode een belangrijke rol. Dendrochronologische dateringen zijn voor deze periode in principe wel mogelijk, maar voor Vlaanderen is voornamelijk geen enkele datering beschikbaar. Doordat neolithische sites gekenmerkt worden door het voorkomen van uitgegraven sporen, is het vaak evidentier dan voor het mesolithicum om monsters te vinden waarvan de associatie met de te dateren fenomenen voldoende betrouwbaar is. Anderzijds dienen bij het evalueren van de dateringen een aantal bedenkingen in rekening te worden gebracht¹¹⁵. Zo is vanzelfsprekend de aard van het monster van belang. Vandaag gaat de voorkeur zeker naar kortlevende monsters zoals takken, schors, zaden en vruchten die goed geassocieerd zijn met de te dateren fenomenen, in plaats van naar ongedetermineerde houtskoolfragmenten. Dit wordt mogelijk gemaakt door de ontwikkeling en evolutie van de AMS techniek sinds het einde van de jaren 1970, waarbij beduidend kleinere monsters voor datering in aanmerking komen. Terwijl het dateren van voedselresidu op potscherven eveneens als kortlevend monster kan worden beschouwd, is ook hier voorzichtigheid geboden. Ook hier is een analyse van de precieze samenstelling van het monster aangewezen, om een verouderde datering door het reservoir effect te vermijden¹¹⁶. Deze bedenkingen worden in het huidige onderzoek in principe steeds meegenomen alvorens monsters naar dateringslabo's te sturen. In het verleden werd hier echter vaak onvoldoende rekening mee gehouden, zodat heel wat dateringen bekomen werden op grote, ongedetermineerde houtskoolfragmenten. Een andere factor die de bruikbaarheid van dateringen kan beïnvloeden is de omvang van de standaarddeviatie. Dit is voornamelijk problematisch voor conventionele dateringen die reeds lang geleden werden bekomen. Andere problemen zijn gelieerd aan de vergelijking van dateringen uit verschillende labo's, dateringen die over een lange periode heen in hetzelfde labo zijn gedateerd, die met een verschillende techniek zijn gedateerd¹¹⁷ of die op verschillende soorten monsters zijn bekomen. Ten slotte hangt de waarde van de bekomen dateringen ook nog af van de mate van overlap met één of meer plateaus in de calibratiecurve. Zo verkleint een belangrijk calibratieplateau tussen ongeveer 4260 en 4080 v.Chr. de chronologische resolutie van de dateringen, ook al is de standaardafwijking van die dateringen beperkt.

Bij de beschikbare dateringen voor het vroegneolithicum dient een onderscheid gemaakt te worden tussen de dateringen van Bandkeramische sites in de leemstreek en dateringen die voor de finaalmesolithische/vroegneolithische Swifterbant occupatie in de Scheldepolders beschikbaar zijn. Voor de Bandkeramiek in Vlaanderen zijn in totaal 17 dateringen beschikbaar, alle afkomstig van sites in Haspengouw. De meeste van deze dateringen werden uitgevoerd tijdens de jaren 1980. Dateringen voor recent opgegraven sites zijn niet beschikbaar. Gezien de Zuid-Limburgse sitecluster nauw aansluit bij de grotere cluster van sites in Luiks Haspengouw enerzijds en de Graetheidecluster in Nederlands Zuid-Limburg anderzijds, kan voor een datering van de Bandkeramische occupatie in Vlaanderen ook naar deze contexten worden gerefereerd, waarvoor heel wat dateringen beschikbaar zijn.

Voor de Swifterbant occupatie van de Scheldepolders kunnen we verwijzen naar het grootschalige dateringsproject van de UGent en het KIK, waarbij met name voor de sites in Doel Deurganckdok al

¹¹⁵ Zie ook: Waterbolk 1971; Strydonck *et al.* 1999; Jadin & Cahen 2003.

¹¹⁶ Boudin *et al.* 2009.

¹¹⁷ i.c. conventionele dateringen versus AMS-dateringen.

Voor de periode tussen het einde van de Bandkeramische occupatie en het begin van het middenneolithicum, meer dan een half millennium later, zijn geen 14C-dateringen beschikbaar. Dit chronologisch hiaat komt bovendien overeen met een hiaat in de kennis van de occupatie. In Bekkevoort is op basis van een oppervlaktekartering een enkele site geïdentificeerd die mogelijk door de Groupe de Blicquy werd bewoond, maar sites van andere post-Bandkeramische groepen zoals de Rössen cultuur ontbreken vooralsnog. Voor de rest van Vlaanderen zijn evenmin gedateerde sites voorhanden. Wel werden in een dateringsproject op hakken in gewei die in de Beneden Schelde gevonden werden enkele dateringen bekomen die in deze periode te situeren zijn¹¹⁸. Of deze met een neolithische occupatie in verband moeten worden gebracht is onzeker. Mogelijk betreft het werktuigen van late (Swifterbant?) groepen jager-verzamelaars die eerder bij het mesolithicum dienen te worden ondergebracht. Het is evenmin duidelijk of de losse vondsten van Rössen Breitkeilen gelieerd zijn met een Rössen occupatie van het gebied, dan wel het resultaat van uitwisseling met lokale, pre-neolithische groepen. In elk geval bevestigen ze dat het kennishiaat tijdens het midden van het 5de millennium geen gevolg is van een totaal verlaten van het gebied.

In Vlaanderen duiken de eerste dateringen weer op voor het laat- en finaalneolithicum, tijdens het derde millennium v.Chr. De dateringen werden in de laatste jaren aangevuld en zijn intussen afkomstig van een negental sites: nederzittingsresten te Hertsberge en Waardamme (Deûle-Escaut), Deinze (Enkelgrafcultuur), Hansbeke en Oudenaarde Donk (Klokbeker cultuur) en de funeraire sites in Kruishoutem (Wijkhuis en Kapellekouter), Mol en Sint-Denijs-Westrem ; enkele dateringen in de tweede helft van het 4de millennium, te Ename, Oudenaarde en Deinze zijn niet betrouwbaar geassocieerd met laatneolithische occupatieresten en zijn bijgevolg moeilijker te interpreteren¹²⁰.

Voor een overzicht van de bekende neolithische sites per chronologische fase, werd de Centrale Archeologische Inventaris van Vlaanderen (CAI) als bron gebruikt. De aanpak werd afgestemd op deze gehanteerd voor de hoofdstukken paleolithicum en mesolithicum van deze onderzoeksbalans. Het is evident dat de CAI met een grote omzichtigheid moet worden gebruikt in kwantitatief onderzoek. In

¹²⁰ Vanmontfort 2004b; Crombé *et al.* in druk b.

verband met de waarde en het gebruik van de CAI dienen volgende zaken immers te worden opgemerkt:

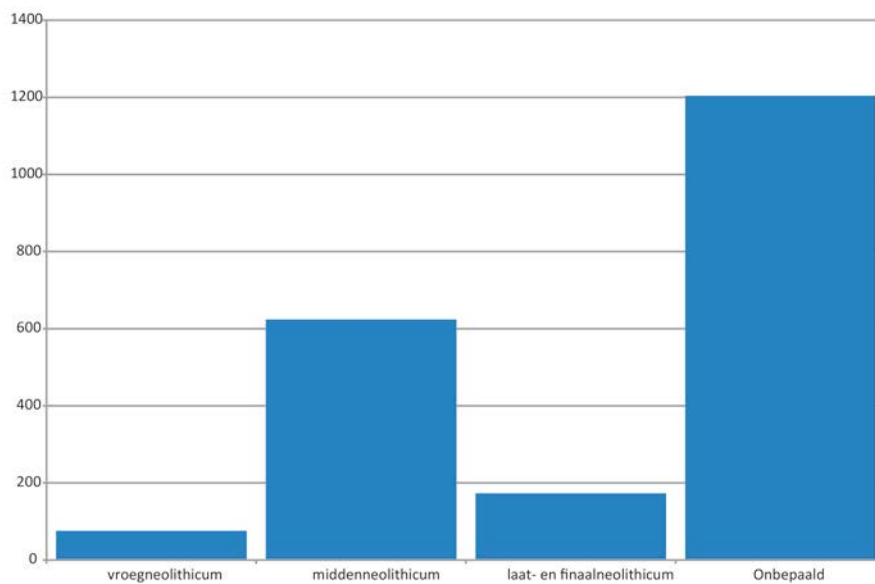
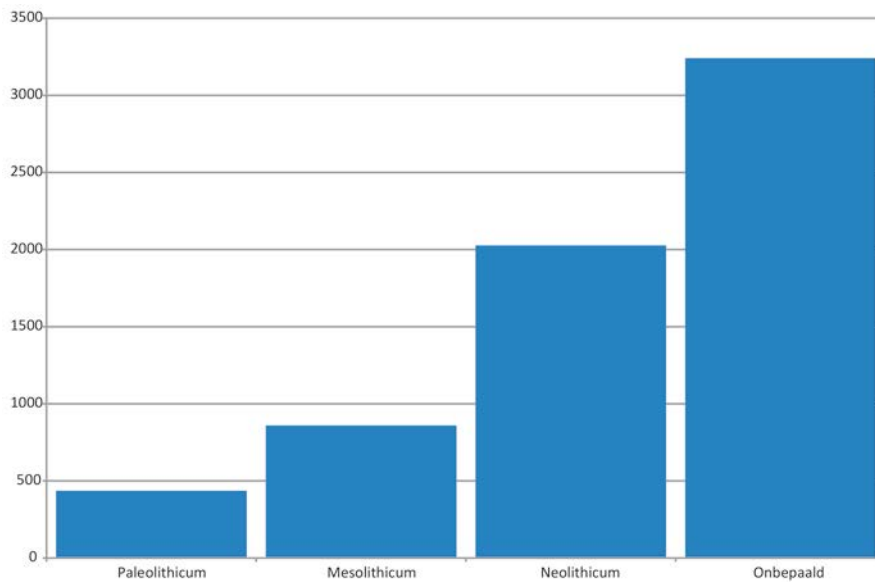
- Enkel de sites waarvan de ligging enigszins bekend is¹²¹, zijn in deze analyse in aanmerking genomen.
- De belangrijkste problematiek bij het gebruik van deze bron is de vraag naar de representativiteit. Bevat de CAI daadwerkelijk een inventaris van alle neolithische vindplaatsen die in Vlaanderen bekend zijn, of ten minste gepubliceerd of gemeld? We moeten er sowieso van uitgaan dat bepaalde collecties nog niet ontsloten zullen zijn, zoals ook bleek uit een grondige evaluatie van de Oost-Vlaamse records in de CAI¹²². Voor de hoofdstukken paleolithicum en mesolithicum werd reeds opgemerkt dat er ook met betrekking tot de gepubliceerde vondsten nog lacunes zijn. De vraag werd er gesteld in hoeverre alle lokale tijdschriften volledig geëxperpeerd zijn. Een dergelijke *screening* impliceert echter een aparte evaluatie van de CAI op zich en gaat de opzet van de onderzoeksbalans te boven.
- Eveneens voor de hoofdstukken paleolithicum en mesolithicum werd opgemerkt dat de kwaliteit en nauwkeurigheid van de ingevoerde CAI-gegevens momenteel nog erg variabel is. Vaak gaat het om vondstmeldingen zonder grondige evaluatie. Er werd dan ook intern aan het VIOE gestart met deze evaluatie en de redactie van de CAI. Deze redactie is momenteel nog niet afgerond. De gegevens die in dit hoofdstuk werden opgenomen zijn gebaseerd op de toestand in april 2010.

Van de bijna 6565 locaties die in april 2010 in de CAI geregistreerd stonden als steentijdsite, heeft de helft betrekking op lithisch materiaal waarvan de steentijdperiode niet kon worden gedetermineerd (fig. 26). Zowat 31% van de 6565 locaties werd met het neolithicum in verband gebracht (n=2027). Dit aantal is goed voor meer dan 60% van alle periodegebonden locaties in de CAI. Bij deze aantallen dient in rekening te worden gebracht dat sites waar meerdere perioden zijn aangetroffen ook meerdere malen in deze tellingen zijn betrokken. Dat betekent dat het totaal aantal sites de facto lager ligt dan de 6565 locaties die hier in de discussie zijn betrokken.

Binnen het neolithicum is het grootste aantal sites niet verder bepaald naar fase (fig. 27). Van de sites die wel naar fase zijn gedetermineerd, is er een erg uitgesproken meerderheid middenneolithische sites. Vroegneolithische sites zijn het zeldzaamst met een totaal van 76, gevolgd door laat- en finaalneolithische sites (n=173). Voor een gedetailleerde analyse van deze aantallen verwijzen we naar de paragraaf met het overzicht van gekende sites per archeoregio van dit hoofdstuk.

¹²¹ Tot op 500m nauwkeurig.

¹²² Verbrugge 2008.

4.3 BALANS VAN HET ONDERZOEK PER CHRONOLOGISCHE FASE

Voor een overzicht van het terreinwerk dat per neolithische fase plaatsvond, verwijzen we naar vorige besprekingen van de evolutie van het terreinwerk in de laatste dertig jaar en van de dateringsproblematiek. De bespreking van publicaties per chronologische fase is eveneens boven terug te vinden in het overzicht van gepubliceerd onderzoek.

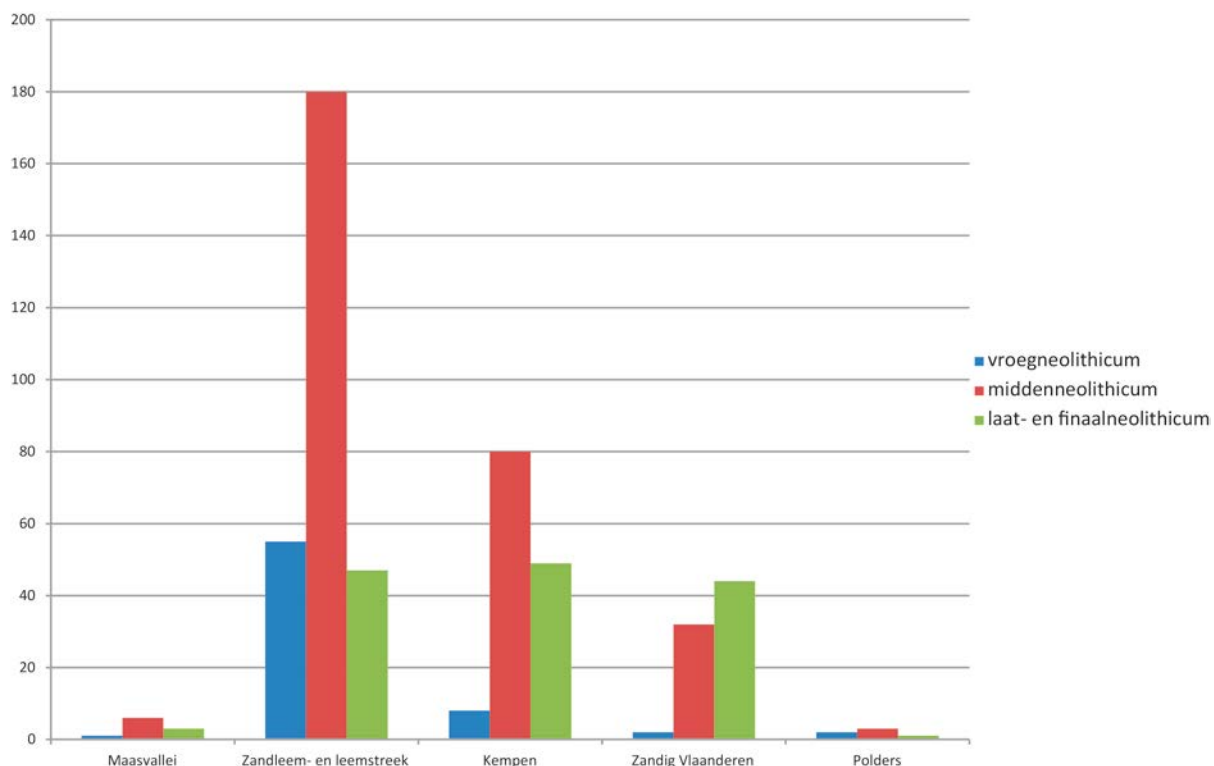

Fig. 29: Aantal registraties in de CAI van neolithische sites waarvan de ligging tot op 500m gekend is, per fase in de verschillende archeoregio's. Group1=laat- en finaalneolithicum.

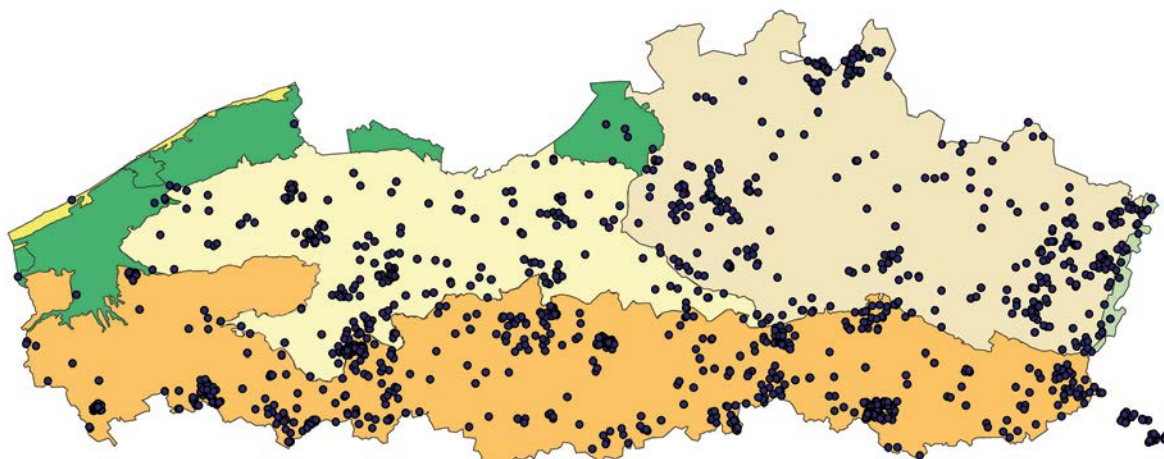

Fig. 30: Verspreiding van neolithische sites in Vlaanderen volgens de Centrale Archeologische Inventaris (toestand april 2010).

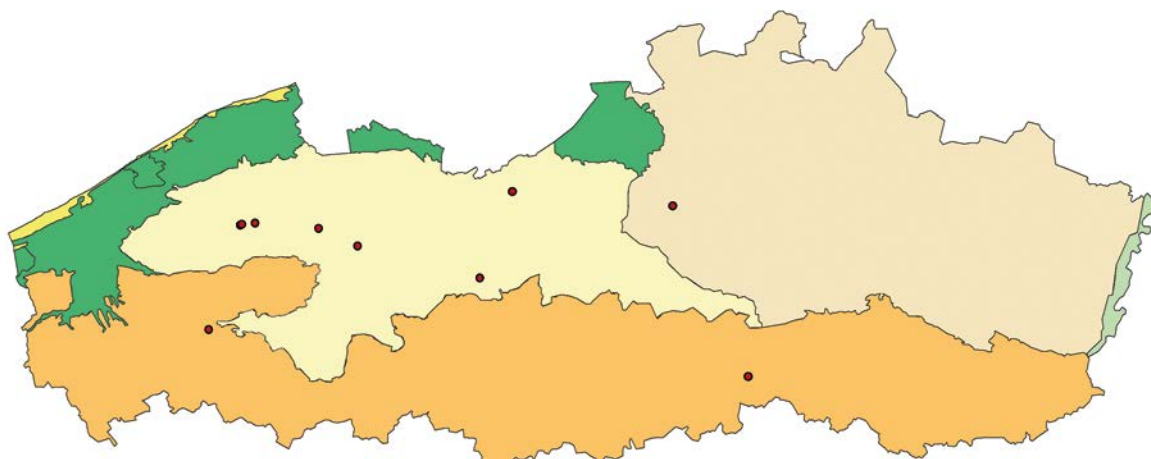

Fig. 34: Verspreiding van finaalneolithische sites in Vlaanderen volgens de Centrale Archeologische Inventaris (toestand april 2010).

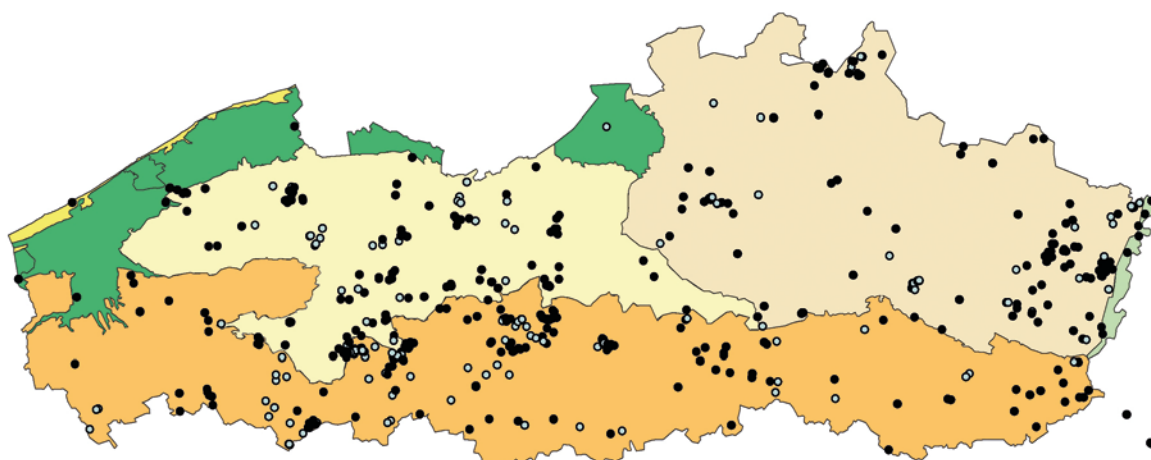

Fig. 35: Verspreiding van gepolijste bijlen in Vlaanderen volgens de Centrale Archeologische Inventaris (toestand april 2010). Losse vondsten zijn aangegeven in het zwart.

Vroegneolithische sites zijn wel duidelijk geconcentreerd in het oostelijk uiteinde van de zandleem- en leemstreek (fig. 31). Dit is het gebied van de Bandkeramische nederzettingscluster in oostelijk Haspengouw die naar het zuiden aansluit bij de nederzettingscluster in Luiks Haspengouw en naar het noordoosten bij de Graetheidecluster in Nederlands Zuid-Limburg. De nederzettingscluster op het plateau tussen de bovenloop van Demer en Maas wordt in de wetenschappelijke literatuur aangeduid als Heeswatercluster¹²³. Momenteel zijn 28 van deze Bandkeramische nederzettingen in deze cluster in Vlaanderen bekend. De tweede Bandkeramische nederzettingscluster, in het gebied van de Kleine Gete, is c. 20 km meer naar het westen gesitueerd en bevat slechts een drietal sites. Een enkele site, te Sluizen, is gelegen op de linkeroever van de benedenloop van de Jeker en behoort niet tot deze clusters. Het voorkomen van de Bandkeramische sites in slechts enkele nederzettingsclusters in de leemstreek sluit aan bij het patroon van sites elders in Noordwest Europa.

Daarnaast zijn een beperkt aantal vroegneolithische sites verspreid over de rest van de zandleem- en leemstreek en in de zandige delen van Vlaanderen. Deze verspreiding moet in verband gebracht worden met de verspreiding van losse, diagnostische vondsten zoals pijlpunten en dissels voornamelijk

¹²³ Bakels 1982 en 1987.

in een gebied dat zich uitstrekt tot c. 30 km buiten de Bandkeramische nederzettingsclusters¹²⁴. Een deel hiervan kan wellicht met expedities van de Bandkeramiek buiten de nederzettingsclusters en ten noorden van de leemgronden in verband worden gebracht, maar het is niet uit te sluiten dat het bij een ander deel uitwisselingsvondsten betreft tussen de eerste landbouwersgemeenschappen en de laatste jager-verzamelaar groepen van het gebied. De enkele vroegneolithische vondsten in het poldergebied van de Beneden Schelde corresponderen met de vondsten van de Swifterbant cultuur in Doel Deurganckdok¹²⁵.

Het middenneolithicum wordt niet enkel gekenmerkt door het grootst aantal sites, maar ook door een ruimere spreiding van de sites (fig. 32). Ze zijn verspreid over nagenoeg de hele zandleem- en leemstreek. In de Kempen en in Zandig Vlaanderen is eveneens een gelijkmatige spreiding, van ditmaal een stuk minder sites, waar te nemen. Enkel in het oostelijk deel van de Kempen is een concentratie van waarnemingen gekarteerd. Voor het grootste deel betreft dit vondsten die in verband kunnen gebracht worden met de Michelsberg cultuur en verwante groepen.

Voor het laat- en vooral het finaalneolithicum zijn weer een heel stuk minder sites gekend in Vlaanderen. Begin jaren 1980 beschreef Louwe Kooijmans (1983) dit nog als het “grote, ‘lege gebied’ dat de kaart van het laat-neolithicum ons laat zien tussen de ‘Néolithiques de la Meuse’ en de ‘Vlaardingen-cultuur’” en sindsdien is dit beeld niet erg veranderd. Terwijl de sites van het laatneolithicum net als die van het middenneolithicum vrij homogeen over de archeoregio’s verspreid zijn (fig. 33), zijn voor het finaalneolithicum voornamelijk sites gekend in het westelijk deel van de Vlaamse dekzandgebieden (fig. 34).

Hier is het van belang om te wijzen op het aparte fenomeen van de gepolijste bijl. In totaal zijn 1123 gepolijste bijlen in de CAI geregistreerd als prospectievondst of toevalsvondst. In de meeste gevallen betreft het losse vondsten van volledige exemplaren of fragmenten. De oorsprong van de gepolijste vuurstenen bijl moet bij het begin van het middenneolithicum gezocht worden, zie bijvoorbeeld¹²⁶; het werktuigtype blijft wellicht ook nog na het neolithicum in gebruik. Volledige exemplaren worden echter zelden tot nooit in nederzettingscontext aangetroffen en het blijft dan ook onmogelijk om dergelijke exemplaren op basis van hun morfologie nauwkeurig te dateren. De dateringen die in de CAI werden toegevoegd aan de (losse) prospectievondsten van gepolijste bijlen, gaande van middenneolithicum tot de vroege ijzertijd, moeten dan ook met een korrel zout genomen worden. In ieder geval zijn deze vondsten van gepolijste bijlen verspreid over alle archeoregio’s (fig. 35).

5.2 HET NEOLITHISCH POTENTIEEL VAN DE ARCHEOREGIO’S

Het belang van het onderscheid tussen de verschillende archeoregio’s voor het neolithicum houdt verband met twee aspecten. Vooreerst is er het tafonomische aspect, waarbij verschillen in bewaringstoestand en vondstkansen gerelateerd zijn aan de variatie in sediment, hydrografie, topografie, bodemvorming en historisch landgebruik. Daarnaast zullen deze verschillen ook op de neolithische occupatie een impact gehad hebben. De leemgronden van de zandleem- en leemstreek zijn in principe geschikter voor primitieve landbouwactiviteiten dan de zure zandgronden van Zandig Vlaanderen en de Kempen. Er kan dan ook worden verwacht dat de aard van de neolithische occupatie tot op zekere hoogte verschillend is geweest in de verschillende archeoregio’s. Dit kan een impact

¹²⁴ Onder andere: Verhart 2000; Jadin & Hauzeur 2003; Amkreutz *et al.* 2009.

¹²⁵ Crombé *et al.* 2002.

¹²⁶ Vermeersch 1980.

De evaluatie van het neolithisch potentieel van de archeoregio's is een taak die met name bemoeilijkt wordt door het feit dat de representativiteit van het gegevensbestand tot op zekere hoogte onbekend is. Een belangrijk gevaar bij de evaluatie van het neolithisch potentieel van de archeoregio's is dan ook een cirkelredenering waarbij gekende neolithische sites als standaard worden aanzien, terwijl ongekende situaties over het hoofd worden gezien. We kunnen er immers van uit gaan dat doorheen het verleden, maar in belangrijke mate vanaf het neolithicum, het landschap actief door de mens werd ingedeeld waarbij specifieke activiteiten op bepaalde ogenblikken in specifieke contexten werden uitgevoerd. Aldus kan een specifieke situatie, bijvoorbeeld het voorkomen van Bandkeramische nederzettingen (en grafvelden) bovenop leemplateaus, uitgroeien tot de standaard perceptie van de occupatie van die bepaalde cultuur in een specifiek gebied. Dit sluit echter niet uit dat andere activiteiten, of zelfs gelijkaardige activiteiten (i.c. een nederzetting), zich buiten de 'typische' geomorfologische context kunnen afspelen. In deze optiek kan verwezen worden naar de ontdekking van (late) Bandkeramische nederzettingsterreinen langsheen de Maas in Nederlands Limburg¹²⁷, die aantonen dat ook zones waar voorheen nooit met een Bandkeramische occupatie werd rekening gehouden een zeker potentieel bevatten. In die zin is het overzicht van het neolithisch potentieel eerder een aangeven van de mogelijkheid voor een goede bewaring van neolithische sites, dan wel het voorspellen van de aanwezigheid van dergelijke sites.

¹²⁷ Amkreutz 2004 en 2010.

¹²⁹ Hoofdzakelijk centraal op de plateaus waar de erosie minder sterk was.

¹³⁰ Vynckier *et al.* 2009.

Valleisites¹³¹ zijn in veel mindere mate gekend. Dit heeft wellicht hoofdzakelijk te maken met de hierboven reeds aangehaalde problematiek van selectieve prospecties op de plateaus en hellingen waar de meeste neolithische artefacten aan het oppervlak kunnen gevonden worden. Een gelijkaardige problematiek doet zich eveneens voor met betrekking tot de voorgaande perioden van de prehistorie. Desalniettemin is het bewaringspotentieel in deze valleicontexten, en dan in het bijzonder de oeverwallen van de rivieren en de donken in de brede valleien, groot. Daar is er een grotere kans op het aantreffen van begraven, goed bewaarde sites die een grotere informatiewaarde bevatten dan plateausites door het behoud van stratigrafische informatie en de mogelijkheid op het aantreffen van niet verkoolde organische resten.

Een groot onderzoekspotentieel situeert zich in de natte gebieden van de **kust- en Scheldepolders** en het alluvium van beken en rivieren¹³⁴. Swifterbant vindplaatsen¹³⁵ zijn voornamelijk gekend in deze 'wetlands' met goed bewaringspotentieel. De sites werden afgedekt met veen, alluviale en/of mariene sedimenten en dus op een gegeven ogenblik afgesloten voor verdere verstoring en palimpsestvorming. Helaas kan deze afdek in realiteit een hele tijd na de occupatie dateren, waardoor de bewaringscondities op de nederzettingsterreinen¹³⁶ voor organisch materiaal even beperkt zijn en er eveneens een mogelijkheid bestaat tot vermenging van occupatieresten uit verschillende perioden. Aldus is het bestaan van een feitelijk, cumulatief palimpsest mogelijk zoals onder meer de site en

¹³⁶ Bovenop fluviatiele structuren zoals rivierduinen of kronkelwaardruggen.

dateringen te Melsele 'Hof ten Damme' aangeven¹³⁷. De beste bewaringscondities voor stratigrafische informatie en organisch materiaal kunnen, naar analogie met de hoge resolutie sites in het Nederlandse rivierengebied¹³⁸, verwacht worden aan de voet van de nederzettingsterreinen. Helaas, en in tegenstelling tot de hierboven aangehaalde voorbeelden uit het Nederlandse rivierengebied, zorgde de dynamiek van de rivieren waarlangs de sites zijn gelegen, voor het verstoren en eroderen van mogelijk oorspronkelijk aanwezige afvallagen. Vooralsnog zijn dan ook geen goed bewaarde, gestratificeerde afvallagen aangetroffen maar in principe bevat dit gebied wel degelijk het potentieel voor dergelijke vondstlocaties. Systematisch prospectiewerk naar dit soort vindplaatsen loopt momenteel, via enkele projecten aan de UGent en door het VIOE in het kader van de archeologische begeleiding van het sigmaplan.

5.3 EVOLUTIE VAN HET TERREINWERK IN DE ARCHEOREGIO'S

De evolutie van het neolithisch terreinwerk in de archeoregio's kan voor de laatste 30 jaar worden bestudeerd op basis van de publicaties in de *Notae Praehistoricae* (fig. 36). De dominantie van veldwerk in de zandleem- en leemstreek is daarbij erg opvallend en dit voornamelijk voor het vroeg- en middenneolithicum. In Zandig Vlaanderen en de Kempen is heel wat minder veldwerk gericht op het neolithisch onderzoek. Dit is ongetwijfeld te wijten aan het minder voorkomen van sites enerzijds, zeker voor het vroegneolithicum, en de traceerbaarheid van neolithische sites anderzijds. Voor het laat- en finaalneolithicum is een ander patroon merkbaar, met een min of meer gelijkmatige verspreiding over alle archeoregio's en zelfs het meeste veldwerk in Zandig Vlaanderen.

Bij de uitvoerders is de dominantie van de KULeuven in zowel de Kempen als de zandleem- en leemstreek merkbaar, in beide gevallen gevolgd door de overheidsdienst; in Zandig Vlaanderen en de Polders is de UGent dan weer uitgesproken het meest actief (fig. 37). Diezelfde verhoudingen voor de steentijd spelen eveneens voor het neolithisch onderzoek (fig. 38). In tegenstelling tot het paleolithisch onderzoek wordt dit patroon in geen van deze archeoregio's gedomineerd door meerjarige campagnes op één of enkele sites. Zoals reeds eerder aangegeven hebben de meeste projecten betrekking op sites waarvoor niet meer dan twee campagnes werden gerapporteerd.

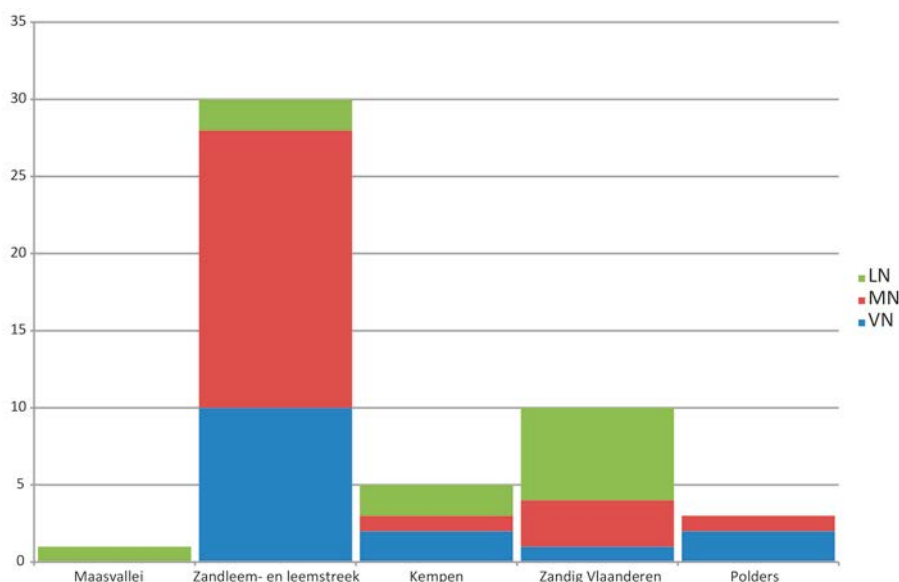

Fig. 36:
Terreincampagnes
(1979-2009) in de
archeoregio's in
Vlaanderen op vroeg-
(VN), midden- (MN) en
laat- en
finaalneolithische (LN)
sites, gerapporteerd in
Notae Praehistoricae.

¹³⁷ Van Strydonck *et al.* 1995; Crombé & Vanmontfort 2007.

¹³⁸ Bijvoorbeeld: Louwe Kooijmans 2003.

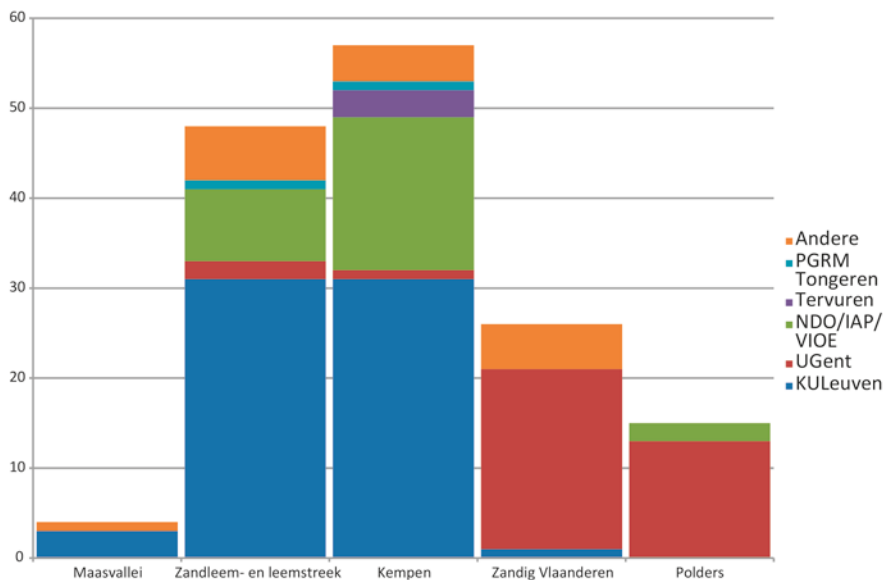

Fig. 37: Uitvoerders van de terreincampagnes (1979-2009) op steentijdsites in de verschillende archeoregio's in Vlaanderen, gerapporteerd in Notae Praehistoricae.

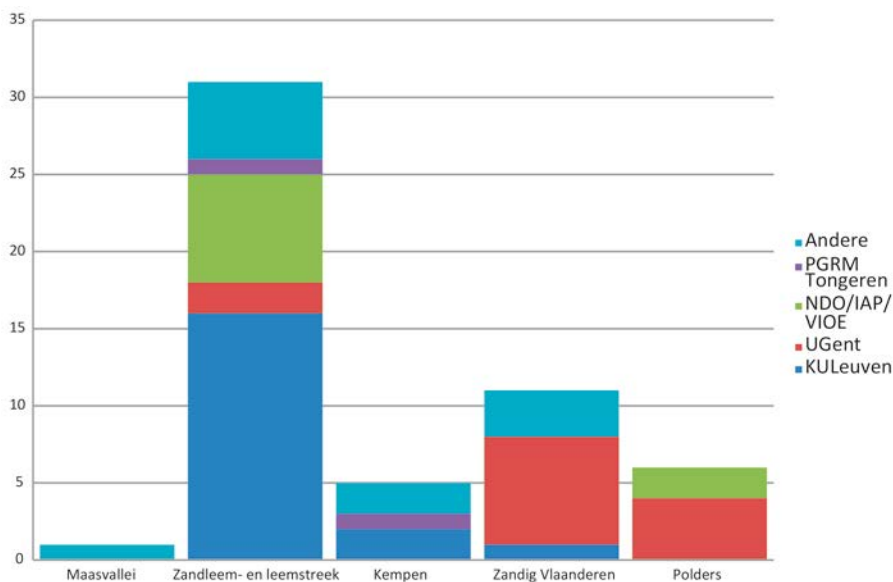

Fig. 38: Uitvoerders van de terreincampagnes (1979-2009) op neolithische sites in de verschillende archeoregio's in Vlaanderen, gerapporteerd in Notae Praehistoricae.

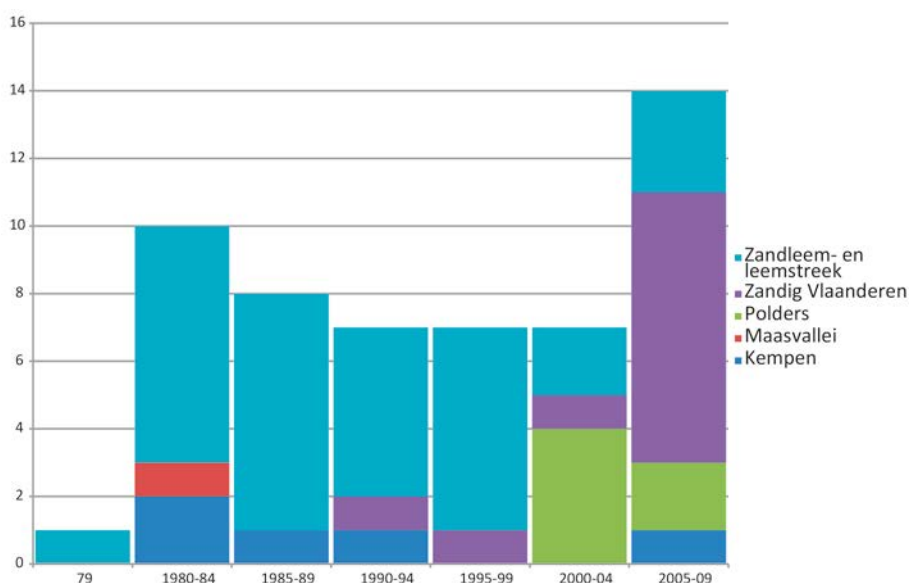

Fig. 39: Overzicht per vijf jaar en per archeoregio van de terreincampagnes (1979-2009) op neolithische sites in Vlaanderen, gerapporteerd in Notae Praehistoricae.

////////////////////////////////////

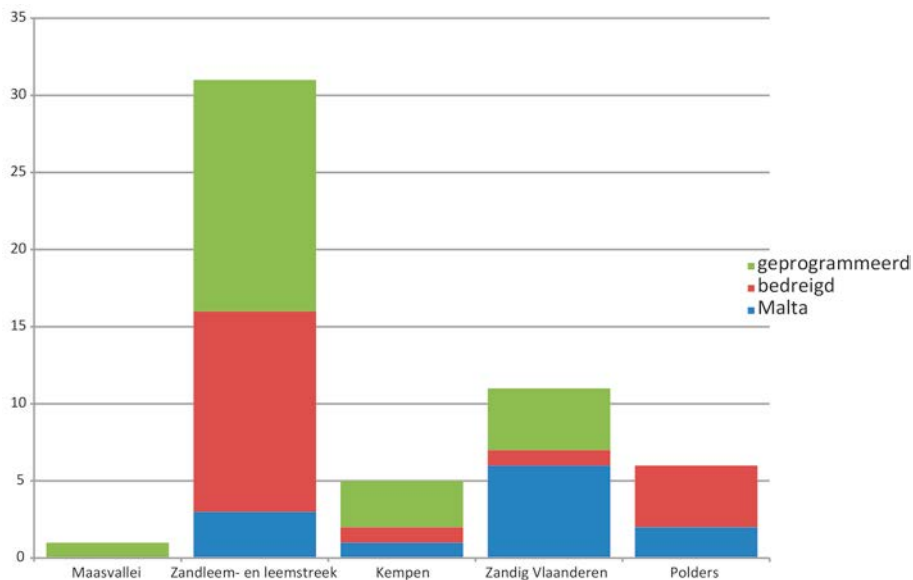

Fig. 40: Aanleiding van de terreincampagnes (1979-2009) op neolithische sites in de verschillende archeoregio's in Vlaanderen, gerapporteerd in Notae Praehistoricae.

Doordat twee van de drie belangrijkste uitvoerende instellingen voornamelijk binnen de grenzen van een tweetal archeoregio's onderzoek uitvoeren¹³⁹ werken de patronen geldig voor deze instellingen eveneens sterk door op de activiteit binnen de archeoregio's. Aldus is een verschuiving van het onderzoek op neolithische sites merkbaar (fig. 39): terwijl tot eind de jaren 1990 het neolithisch onderzoek voornamelijk werd uitgevoerd in de zandleem- en leemstreek¹⁴⁰, is die positie na 2000 weggelegd voor de polders en na 2005 voor Zandig Vlaanderen¹⁴¹. Deze evolutie reflecteert de groeiende aandacht van de UGent voor het onderzoek op neolithische sites, na een jarenlange nadruk op mesolithisch onderzoek binnen haar werkgebied. Ook het lichte overwicht van Zandig Vlaanderen in het Malta-onderzoek op neolithische sites dat in de Notae gerapporteerd werd (fig. 40) is met de activiteit van de UGent en het VIOE in deze regio gerelateerd. Het is evenwel een belangrijke trend die in contrast staat met de kennis en verspreiding van neolithische sites over de archeoregio's. Hieruit kunnen slechts twee conclusies worden getrokken: ofwel is het spreidingspatroon van gekende neolithische sites in Vlaanderen scheefgetrokken door de jarenlange concentratie van geprogrammeerd onderzoek van met name de KULeuven, ofwel is het belang van neolithisch onderzoek in Malta-context sterk afhankelijk van de activiteit van de grote wetenschappelijke instellingen.

¹³⁹ (zand)Leemstreek en Kempen voor de K.U.Leuven, Zandig Vlaanderen en Polders voor de UGent.

¹⁴⁰ Uitvoerder hoofdzakelijk K.U.Leuven.

¹⁴¹ Uitvoerder hoofdzakelijk UGent.

6 BALANS VAN DE BRONNEN

Net als voor de voorgaande perioden, is de 'voorraad' van neolithisch erfgoed in Vlaanderen en haar toestand nauwelijks te schatten. Een evaluatie van de bekende neolithische sites op basis van de beschikbare archeologische inventaris (CAI), wordt bemoeilijkt door het ontbreken van indexen die voor steentijdarcheologie zijn aangepast en door het bestaan van lacunes in deze inventaris, onder meer door een beperkte ontsluiting van oude collecties.¹⁴² Bovendien is voor een echte balans van het erfgoed nood aan systematische waarderingscampagnes op neolithische sites in de verschillende archeoregio's. Dit proces is aan de gang, met een groeiende aandacht voor de waardering van gekende sites mede in opdracht van het Agentschap Ruimte en Erfgoed¹⁴³, maar bleef voor het neolithicum vooralsnog beperkt. Desalniettemin wordt in onderstaand deel getracht een balans te maken van de gekende sites en van het gekende archeologische materiaal, per subfase binnen het neolithicum.

6.1 BALANS VAN DE SITES

6.1.1 Vroegneolithicum

Swifterbant vindplaatsen zijn voornamelijk uitsluitend gekend uit de natte, alluviale gebieden in de benedenloop van de grote rivieren en in het bijzonder van de Schelde. De vondsten blijven totnogtoe beperkt tot scatters van lithisch materiaal, aardewerk en verbrand botmateriaal en enkele uitgegraven sporen. De functionele interpretatie van deze vindplaatsen is nog aan de gang¹⁴⁴, maar op basis van de reeds bekomen 14C-dateringen blijken de vindplaatsen gedurende lange tijd herhaaldelijk te zijn opgezocht¹⁴⁵. Desalniettemin biedt deze regio het potentieel om via systematisch prospectiewerk meer informatieve sites op te leveren.

Voor de Bandkeramiek zijn voornamelijk nederzettingen gekend in een tweetal nederzettingsclusters binnen de leemstreek. De nederzettingen zijn, zoals ook elders in Noordwest Europa voor de Bandkeramiek als typisch beschouwd wordt, gelegen op de leemplateaus, in de onmiddellijke nabijheid van water. De bewaarde resten omvatten sporen van gebouwplattegronden, voornamelijk paalgaten en de langskuilen, en andere kuilen waar onder kuilen die als silo geïnterpreteerd kunnen worden. Stratigrafische informatie is meestal beperkt tot de inhoud van de kuilen. Oversnijdingen van sporen zijn erg zeldzaam. Totnogtoe had geen enkel project in Vlaanderen, in tegenstelling tot in het Waals Gewest¹⁴⁶, de ambitie om een volledige nederzetting bloot te leggen en de beperkte schaal van de meeste opgravingen laat dan ook niet toe om de omvang van de nederzettingen te bepalen. Grafvelden van de Bandkeramiek zijn in het algemeen zeldzaam, en totnogtoe zijn geen grafvelden bekend in Vlaanderen. Het dichtstbijzijnde grafveld is dat van Maastricht Lanakerveld dat slechts enkele jaren geleden net over de Belgisch-Nederlandse grens werd ontdekt in het kader van een Malta-gerelateerd prospectieonderzoek¹⁴⁷. De nederzettingscluster van de Kleine Gete vormt een bijzonder geval. Het is een erg beperkte cluster, met tot op heden slechts drie geïdentificeerde sites. Bovendien

¹⁴² De Bie *et al.* 2008; Van Gils *et al.* 2010.

¹⁴³ In functie van het bepalen van de beschermingswaardigheid van sites.

¹⁴⁴ Van Gils *et al.* 2010.

¹⁴⁵ Zie onder andere: Van Strydonck & Crombé 2005.

¹⁴⁶ Zie: Cahen *et al.* 1987; Cahen *et al.* 1990.

¹⁴⁷ Van Wijk & Meurkens 2008.

vertoont het archeologisch materiaal er enkele specifieke eigenschappen, waarin Lodewijckx¹⁴⁸ een link ziet tussen de Bandkeramiek en lokale jager-verzamelaar groepen.

Buiten de gekende nederzettingclusters van Bandkeramische sites worden vaak Bandkeramische vondsten gerapporteerd, maar totnogtoe zijn geen van deze opgegraven en is het moeilijk hun aard te bepalen. Deels zal het gaan om geïsoleerde vondsten, maar het is niet uit te sluiten dat kleine clusters van Bandkeramisch materiaal het resultaat zijn van expedities van de Bandkeramiek buiten de nederzettingssarealen.

Van de 'Groep van Blicquy', een aan de Bandkeramiek verwante en in de tijd op de Bandkeramiek aansluitende vroegneolithische groep zijn slechts weinig sporen in Vlaanderen bewaard gebleven. Slechts een enkele site, te Bekkevoort Leuvenaar, komt in aanmerking als mogelijke nederzetting maar ook hier zijn de gegevens beperkt tot een oppervlakte ensemble.

6.1.2 Middenneolithicum

Sites die dateren uit het middenneolithicum zijn verspreid over heel Vlaanderen¹⁴⁹. Voornamelijk voor de leemgebieden, waar een heel aantal sites uit deze periode werd opgegraven, beschikken we over meer informatie omtrent de aard van de vindplaatsen. De meeste gekende sites zijn gelegen bovenop de leemplateaus, vaak op landtongen en uitkijkend over de riviervallei. Ze worden herkend door het grote aantal lithische artefacten aan het oppervlak, vaak verspreid over een zone van enkele tot enkele tientallen hectare. In Vlaanderen zijn vier van deze sites gekend als aardwerken, dit zijn omvangrijke en door grachten, wallen en/of palissaden omgeven sites: te Assent, Heuvelland (Kemmelberg), Ottenburg en Spiere. Daarnaast zijn ook kleinere vuursteenconcentraties gekend met materiaal dat aan deze periode kan worden toegeschreven. Door de beperkte omvang en resultaten van archeologische opgravingen op deze sites, is het erg moeilijk om een goed beeld te krijgen op de functie van de verschillende sites en aldus op het hele nederzettingssysteem. Om dezelfde redenen bestaat er voor de Vlaamse sites geen duidelijk idee omtrent de interne organisatie van aardwerken. De opgravingen te Spiere hebben in elk geval uitgewezen dat deze sites intens gebruikt werden, als residentiële nederzetting of als trefpunt voor grote bijeenkomsten. De (kleinschalige) opgravingen op de meeste andere sites leverden vaak niet meer dan enkele geïsoleerde kuilen op. Huisplattengronden werden in Vlaanderen nog niet geïdentificeerd. Een enkele claim te Kruishoutem Kerkakkers¹⁵⁰, bleek na verder onderzoek een vervalsing te zijn¹⁵¹.

Vuursteenmijnbouwsites zijn in Vlaanderen niet gekend, wel enkele gespecialiseerde vuursteenextractieplaatsen in de Voerstreek. Het gaat telkens om openluchtgroeven waar vuursteen uit de vrij ondiepe ondergrond werd gewonnen¹⁵².

Het is mogelijk dat in het noorden van het Vlaamse landsdeel een ander nederzettingssysteem bestond, of dat de zandgronden een andere functie hadden in het ruimere nederzettingssysteem. Daar zijn vooralsnog geen aardwerken ontdekt, hoewel het bestaan ervan strikt genomen niet uitgesloten kan worden. Slechts een erg klein aantal sites werden hier opgegraven. Het betreft voornamelijk enkele sites in de Scheldevallei, onder meer te Oudenaarde en te Doel. Deze sites, steeds gelegen op zandruggen in de alluviale vlakte, leverden voornamelijk archeologisch materiaal en een beperkt

¹⁴⁸ Lodewijckx & Bakels 2000; Lodewijckx 2009.

¹⁴⁹ Vanmontfort 2004a.

¹⁵⁰ De Laet *et al.* 1982.

¹⁵¹ Crombé 1991.

¹⁵² Vermeersch *et al.* 2005.

Tot op vandaag kunnen geen sites die toegeschreven worden aan de Groep van Spiere of de Michelsbergcultuur na 3800 v.Chr. gedateerd worden. In het oostelijk deel van de Kempen kunnen enkele vindplaatsen worden toegeschreven aan de Hazendonkgroep, die in Nederland na 3800 v.Chr. gedateerd wordt¹⁵⁴. In elk van de gevallen betreft het helaas een identificatie van vaak losse scherven, waarvoor de contextuele informatie erg beperkt is. Het grootste ensemble, opgegraven te Meeuwen Donderslagheide¹⁵⁵, leverde eveneens aardewerk dat eerder aan de Michelsbergcultuur dient te worden toegeschreven. Helaas is slechts weinig informatie voorhanden om tot een gefundeerde functionele interpretatie van de site te komen.

Ook voor het finaalneolithicum blijft de informatie betrekkelijk beperkt, al is terug iets meer informatie voorhanden. In de Kempen en Zandig Vlaanderen werden totnogtoe een reeks finaalneolithische grafcontexten opgegraven, naast enkele stukken aardewerk die mogelijk eveneens met een

¹⁶² Sergeant *et al.* 2009b.

grafcontext in verband kunnen worden gebracht¹⁶³. Een beperkt aantal van deze sites is betrekkelijk goed bewaard en informatief, terwijl de meeste bestaan uit geïsoleerde kuilen met wat bekeraardewerk. Nederzettingen en nederzettingenresten zijn erg zeldzaam. Enkel te Oudenaarde Donk werden dergelijke resten aangetroffen, maar de vondstomstandigheden lieten helaas niet toe om een duidelijk zicht te krijgen op de aard en omvang van de nederzetting. Verschillende recent opgegraven sporen in Zandig Vlaanderen kunnen mogelijk in verband gebracht worden met nederzettingen, al is het geassocieerde materiaal niet voldoende diagnostisch en is het wachten op de resultaten van 14C-dateringen¹⁶⁴. Dankzij nieuw onderzoek van uit de laatste 5 jaar, lijkt een beeld te ontstaan van een vrij intense bewoning van Zandig Vlaanderen tijdens deze eindfase van het neolithicum¹⁶⁵.

6.2 BALANS VAN HET ARCHEOLOGISCH MATERIAAL

Net zoals voor de voorgaande steentijdperioden is lithisch materiaal de belangrijkste vondstcategorie op neolithische sites. Vanaf het begin van het neolithicum in de leemstreek, en het finaalmesolithicum in het zandige noordelijke deel van het land, verschijnt ook aardewerk als een belangrijke vondstcategorie. Het aardewerk is enkel goed bewaard in begraven toestand en maakt dan ook uiterst zelden deel uit van oppervlaktevindplaatsen. Het aantal hoog informatieve neolithische sites in Vlaanderen is eerder beperkt, en dit voor alle subfasen van deze periode. Het onderzoek dat op deze vindplaatsen en artefactenensembles werd uitgevoerd, beperkt zich dan ook hoofdzakelijk tot eerder descriptieve studies met een beschrijving van typologische samenstelling en technische kenmerken. Organische resten zijn in het algemeen veel zeldzamer en zijn veelal slechts in verbrande of verkoolde vorm bewaard.

6.2.1 Vroegneolithicum

De Swifterbant vindplaatsen zijn tot op heden uitsluitend gekend uit natte contexten die heel wat potentieel bieden voor de bewaring van niet-verkoolde organische resten en aldus aansluiting te vinden bij de hoogst informatieve Swifterbant vindplaatsen uit het Nederlandse rivierengebied¹⁶⁶. Tot op heden bleef het materiaal dat deze sites opleveren echter beperkt tot lithisch materiaal en aardewerk, naast hoofdzakelijk verbrande botresten en wat verkoold botanisch materiaal. Het lithisch materiaal van de Swifterbant sluit vrij goed aan bij dat van het laatmesolithicum, met als belangrijkste diagnostische elementen Montbani-klingen, Montbani debitage en trapezia die in het geval van de Swifterbant klein en onregelmatig zijn¹⁶⁷. Het aardewerk, gemagerd met chamotte en plantaardig materiaal en hoofdzakelijk onversierd, wordt gedomineerd door S-vormige potten met een licht uitstaande hals en een ronde tot conische bodem; het sluit betrekkelijk goed aan bij het aardewerk van de vroege Swifterbant vindplaatsen uit het Nederlandse rivierengebied¹⁶⁸. De botresten leverden

¹⁶³ Overzicht: Hoorne *et al.* 2008; Crombé *et al.* in druk b.

¹⁶⁴ Crombé *et al.* in druk b.

¹⁶⁵ Crombé *et al.* in druk b.

¹⁶⁶ Zie onder andere: Louwe Kooijmans 2003.

¹⁶⁷ Crombé *et al.* 2000.

¹⁶⁸ Crombé *et al.* in druk a.

totnogtoe enkel jachtwild en visresten op¹⁶⁹. Bij het botanische materiaal valt een enkele graankorrel, gedetermineerd als *Triticum aestivum*, te vermelden¹⁷⁰.

Ook voor de Bandkeramiek, waarvoor de sites uitsluitend gekend zijn in contexten met minder goede bewaringsomstandigheden, domineren de vondstcategorieën van lithisch materiaal en aardewerk. Het lithisch materiaal vormde het onderwerp van enkele gespecialiseerde studies¹⁷¹. Het lithisch materiaal wordt gedomineerd door de vuursteenindustrie. De sites uit de Kleine Gete cluster lijken hier een uitzondering op te vormen met een belangrijke productie van werktuigen in andere grondstoffen, zoals Wommersom en ftaniet¹⁷². Eindschrabbers maar ook sikkelementen, spitsen en boren zijn de meest voorkomende werktuigtypes en meestal geproduceerd op klingen. Daarnaast komen dissels, maal- en polijststenen, alle in andere gesteenten dan vuursteen, vaak voor. Het zijn vooral de Bandkeramische spitsen en dissels die voldoende diagnostisch zijn om in het geval van geïsoleerde vondsten buiten nederzettingscontext aan de Bandkeramiek te worden toegeschreven¹⁷³. De dissels vormden reeds verschillende malen het onderwerp van petrografische studies¹⁷⁴. Gebruikssporenonderzoek op lithisch materiaal van de Bandkeramiek werd nog niet uitgevoerd op ensembles van binnen Vlaanderen. Ook het aardewerk van de Vlaamse sites vormde slechts beperkt het onderwerp van gedetailleerde studies¹⁷⁵. Er kan een onderscheid gemaakt worden tussen versierde en onversierde waar. Het onversierde aardewerk is dikwandig en meestal gemagerd met chamotte. De versierde waar is kleiner, dunwandig en fijnkorrelig. Vaak kunnen macroscopisch geen mageringselementen worden geïdentificeerd. De vormen worden gedomineerd door half bolvormige kommen. De versieringen, uitgevoerd met enkelvoudige of meervoudige spatels (kammen) beantwoorden aan een complexe logica. Op basis van de patronen en motieven kan het versierde aardewerk ingepast worden in de seriatie van de Bandkeramiek. De voor Vlaanderen meest toepasselijke seriatie is van de hand van P.J.R. Modderman (1970). In Vlaanderen zijn, net als voor de rest van de Bandkeramiek ten westen van de Maas, voornamelijk sites van de jonge Bandkeramiek bekend vanaf Modderman fase II. Onlangs werd echter een site te Riemst gedeeltelijk onderzocht, die voorlopig enkel materiaal uit de oude fase (Bandkeramiek Ib/c) opleverde¹⁷⁶. Organische resten zijn slechts zelden bewaard en enkel in verkoolde vorm. Het verkoolde botanische materiaal, voornamelijk bestaande uit houtskool, werd bovendien slechts in beperkte mate geanalyseerd. Meestal werd het enkel gebruikt voor het bekomen van een 14C-datering. Het verbrande botmateriaal is vaak niet determineerbaar.

6.2.2 Middenneolithicum

Net als voor het vroegneolithicum vormen lithisch materiaal en aardewerk de voornaamste vondstcategorieën. Het lithisch materiaal is dominant op de vele oppervlaktevindplaatsen die aan deze periode worden toegeschreven. Het onderzoek dat op dat materiaal werd uitgevoerd beperkte zich hoofdzakelijk tot het beschrijven van de typologische samenstelling van de ensembles. Verdere analyse van grondstoffen of gebruikssporen op lithisch materiaal dat in context werd opgegraven is

¹⁶⁹ Van Neer *et al.* 2001.

¹⁷⁰ Bastiaens *et al.* 2005.

¹⁷¹ Onder andere: Marichal *et al.* 1987; Ulrix-Closset & Rouselle 1982.

¹⁷² Lodewijckx 2009.

¹⁷³ Jadin & Hauzeur 2003.

¹⁷⁴ Arps 1987; Bakels 1987.

¹⁷⁵ Onder andere: Marichal *et al.* 1987.

¹⁷⁶ Vynckier *et al.* 2009.

De meeste vindplaatsen van de Michelsbergcultuur / Spieregroep bevinden zich op droge zandleem- en leemgronden die geen goede bewaringsomstandigheden bieden voor niet verkoold organisch materiaal. Enkel in de natte contexten in het rivieralluvium kan op goede bewaringscondities gerekend worden. Een enkele site, te Oudenaarde Donk, leverde dergelijke condities en het bijhorende organische materiaal¹⁸⁶. De fauna wordt opmerkelijk gedomineerd door wild, terwijl varken de groep van gedomesticeerde dieren domineert. Helaas kon de site niet onderzocht worden in de best

¹⁸⁶ De Ceunynck *et al.* 1985; Parent *et al.* 1986.

6.2.3 Laat- en finaalneolithicum

Het archeologisch materiaal dat in Vlaanderen bekend is voor de Bekerculturen is van een andere orde, doordat dit meestal enkel uit grafcontexten afkomstig is¹⁹². Het spectrum van het lithisch materiaal is dan ook erg verschillend, met grafgiften zoals spitsklingen of dolken in silex uit Grand-Pressigny, alsook wrijf- of polijststenen. Het aardewerk is vrij diagnostisch, voornamelijk door de typische versiering, en is verschaald met chamotte of kwartsfragmenten. Geïsoleerde vondsten die voldoende diagnostisch zijn voor een toewijzing aan de occupatie in het 3de millennium zijn strijdhamers, dolken in Grand-Pressigny vuursteen, ruitvormige, gesteelde of gevleugelde pijlpunten, hulzen in gewei voor vuurstenen bijltjes en Klokbeaker aardewerk. Ten slotte dient de afwezigheid van niet-verkoold organisch materiaal vermeld te worden. Het verkoolde botanische materiaal werd totnogtoe voornamelijk aangewend voor het dateren via de radiokoolstofmethode. Botspectra zijn nog niet samengesteld voor deze periode.

¹⁹² Zie ook: Hoorne *et al.* 2008.

6.2.4 Hiaten

Ten slotte passen nog enkele woorden over geïsoleerde vondsten van artefacten in organisch materiaal dat met behulp van 14C-dateringen in het neolithicum gedateerd kunnen worden. Een doorgedreven dateringsproject dateerde aldus heel wat hakken in gewei in perioden die verder eerder als kennishiaten geboekstaafd staan¹⁹³. Daarnaast werden op enkele sites dateringen bekomen die momenteel nog niet in verband kunnen gebracht worden met specifieke bewoningssporen en -activiteiten of diagnostische artefacten¹⁹⁴. Dit bevestigt dat de kennishiaten wellicht niet corresponderen met echte bewoningshiaten. Het mag gehoopt en verwacht worden dat archeologisch onderzoek in de toekomst in staat zal zijn deze kennishiaten in te vullen.

¹⁹³ Crombé *et al.* 1999b.

¹⁹⁴ Vanmontfort 2004b; Crombé *et al.* in druk b.

²⁰⁷ Vanmontfort *et al.* 2006.

Met betrekking tot de prospectie naar neolithische sites werd geen methodologisch werk uitgevoerd. Wel kon het neolithisch onderzoek mee profiteren van de ontwikkeling van boormethodes voor de prospectie naar mesolithische sites in alluviale context²²⁰. Niet enkel Swifterbant sites komen hierbij aan het licht, maar ook sites daterend uit het volle neolithicum²²¹.

²²¹ Zie onder andere: Perdaen *et al.* 2009; Sergant *et al.* 2007; Bats & De Reu 2006.

universiteit van Southampton en in die hoedanigheid bijdroeg aan de TAG 2008 met twee presentaties en de organisatie van een sessie, en Aurelie Daems en Bart Ooghe, studenten van de UGent (Oude Nabije Oosten) die hun onderzoek presenteerden op de TAG-NYC in 2008.

Tag (2005-09)	2005 (Sheffield)	2006 (Exeter)	2007 (York)	2008 (Southampton)	2009 (Durham)	Totaal
Groot-Britannië	178	162	177	307	257	1081
Verenigde Staten	9	12	16	11	11	59
Portugal	3	2	5	8	11	29
Nederland	5	9	4	3		21
Spanje	2	1	2	6	6	17
Ierland	3	3	4	3	4	17
Zweden	3		4	3	1	11
Griekenland			2	4	4	10
Australië	3	2	1		2	8
Noorwegen	1	2		1	4	8
Polen	3	1	1		3	8
Canada			1	1	5	7
Frankrijk		3		2	2	7
India				6	1	7
Denemarken		1		2	2	5
Italië	1	3		1		5
Turkije		2	2	1		5
België		1			3	4
Brazilië					4	4
Duitsland	2			1	1	4
Iran				3		3
Rusland	3					3
Slovenië	1				2	3
Colombia					2	2
Oostenrijk		1				1

TAG (2005-09)	2005 (Sheffield)	2006 (Exeter)	2007 (York)	2008 (Southampton)	2009 (Durham)	totaal
Botswana			1			1
Zwitserland		1				1
Chili					1	1
Costa Rica	1					1
Tsjechië				1		1
Egypte					1	1
Finland		1				1
Hongarije					1	1
Israël			1			1
Japan		1				1
Mexico					1	1
Roemenië					1	1
Servië					1	1
Oekraïne					1	1
Zuid-Afrika	1					1
totaal aantal sprekers	219	208	221	364	332	1344

Niettegenstaande de beperkte omvang van deze prospectie, bevestigen deze cijfers dat de Vlaamse wetenschappelijke instellingen zich in het verleden eerder afzijdig hebben gehouden van het debat rond theorievorming in de archeologie. Vanzelfsprekend is dit eveneens geldig voor de onderzoekers die zich focussen op de neolithische archeologie.

²²⁹ Bekaert 1998.

10 PERSPECTIEVEN

Het archeologisch onderzoek kent sinds het laatste halve decennium belangrijke veranderingen die gerelateerd zijn met de groeiende toepassing van het veroorzakersprincipe door de bevoegde administratie. Dit zogenaamde 'Malta'-onderzoek is verantwoordelijk voor de exponentiële stijging van archeologisch onderzoek in Vlaanderen, en dit geldt eveneens voor het neolithisch onderzoek. Met name voor dat neolithisch onderzoek, maar iets ruimer voor de hele inschakeling van de Malta-archeologie in het steentijdonderzoek, gaat dit proces echter gepaard met enkele belangrijke uitdagingen.

Vooreerst blijkt de schaal van het terreinwerk naar het neolithicum in Vlaanderen veelal beperkt, net als de bereikte kennisverwerving of -vermeerdering. De bijdrage van het Malta-onderzoek van de laatste 5 jaar is immers hoofdzakelijk beperkt tot het toevoegen van 'stippen op de kaart', eerder dan dat het ons beeld op het neolithicum aanscherpt. Dit lijkt in belangrijke mate verband te houden met het ontbreken van aangepaste terreinmethodes en aandacht in het beslissingsproces. Bredere proefsleuven en nauwgezet opschaven van vlakken kunnen hier deels aan verhelpen, gekoppeld aan het correct inschatten van de waarde van neolithische vondsten. Hierbij kan gesteld worden dat sporen uit verschillende perioden in een beslissingsproces na het vooronderzoek niet op gelijke voet behandeld mogen worden, aangezien zij zich op verschillende manieren voordoen. Dit betekent vanzelfsprekend een complicering van het beslissingsproces. We kunnen in dit kader verwijzen naar de situatie in Noord-Frankrijk, waar na jaren van grootschalig prospectieonderzoek in de preventieve archeologie gerealiseerd wordt dat voor het neolithicum aangepaste terreinmethodes noodzakelijk zijn en dat ook geïsoleerde sporen in een standaard proefsleuvenonderzoek steeds aanleiding dienen te geven tot een vervolgtraject. Dit heeft onder meer te maken met de problemen van spoorherkenning voor sites uit het midden- en laatneolithicum. Wellicht wordt ook in Vlaanderen het probleem van spoorherkenning onderschat. Het betrekken van specialisten in het beslissingsproces zou hier een oplossing kunnen zijn.

De neolithische expertise is bij het gros van de uitvoerders van Malta-onderzoek erg beperkt. Gelukkig schatten de meeste uitvoerders dit eveneens ook zo in en blijkt er in de praktijk een gezonde reflex te bestaan om specialisten, op vrijwillige basis, te betrekken bij het onderzoek. Projecten waar neolithische sporen en resten worden aangetroffen blijken enkel in deze condities een meerwaarde te krijgen, waaruit het belang van de expertise bij de wetenschappelijke instellingen blijkt. Helaas gebeurt dit meestal ad hoc en na de planning van het onderzoek of de opgraving en blijft het vaak beperkt tot de determinatie van vondsten. Een systematische inpassing van specialisten in het onderzoek, via de uitvoerders of in een vorm van trajectbegeleiding lijkt dan ook noodzakelijk.

Op één enkel punt lijkt het Malta-onderzoek wel een belangrijke bijdrage te hebben geleverd voor het beeld van het neolithicum in Vlaanderen. Een deel van het onderzoek van de laatste jaren in Zandig Vlaanderen, dat het beeld van een onbekend gebied kon bijstellen voor alvast het laat- en finaalneolithicum²³⁰ werd in Malta-context uitgevoerd. Dit onderzoek vormt eveneens een uitzondering daar het deel uitmaakt van een lopend onderzoeksproject dat aan de UGent wordt gevoerd. Deze instelling was in een belangrijk aantal gevallen ook de uitvoerder van het Malta-onderzoek, of tenminste als adviserende partij betrokken. Dankzij deze activiteit staat het laat- en finaalneolithicum terug prominenter op de radar in Zandig Vlaanderen en verwacht wordt dat dit aanleiding zal geven tot het naar waarde schatten van heel wat nieuwe gegevens in de nabije toekomst. Dit toont aan dat de waarde van de Malta-archeologie voor het neolithisch onderzoek sterk afhankelijk is van de activiteit van de wetenschappelijke instellingen. Het is dan ook van belang dat deze onderzoeksgroepen ook in de toekomst blijvend kunnen investeren in neolithisch onderzoek en

²³⁰ Crombé *et al.* in druk b.

Het belang van de actieve onderzoeksgroepen speelt bovendien ook voor het post-excavation traject. Het zijn deze groepen van wie een bijdrage mag verwacht worden aan de beperkingen van de Vlaamse (neolithische) archeologie met betrekking tot internationale impact, methodologische en theoretische ontwikkelingen.

11 BESLUIT

Het neolithicum kan beschouwd worden als de periode die van start gaat met een van de belangrijkste en meest fundamentele transformaties in de menselijke voorgeschiedenis. Het onderzoek naar deze periode in Vlaanderen komt erg vroeg op gang, vanaf de late 19de en vroege 20ste eeuw, zowel in kringen van geestelijken en notabelen²³¹, als aan de Koninklijke wetenschappelijke instellingen²³². In de loop van de geschiedenis kunnen enkele ogenblikken aangeduid worden wanneer het neolithisch onderzoek een belangrijke impuls kent. Een eerste ogenblik kan gesitueerd worden vanaf de jaren 1950, wanneer de eerste grootschalige nederzetting van de Bandkeramiek te Rosmeer wordt opgegraven door de NDO. Vanzelfsprekend dient deze ontdekking gekaderd te worden in de archeologische activiteit op Belgisch, eerder dan op Vlaams niveau. Desalniettemin betekent deze opgraving de start voor een intensieve prospectiecampaagne in Haspengouw en de ontdekking van tal van nieuwe neolithische sites. Daarnaast schenkt S.J. De Laet vanuit de UGent vanaf deze periode eveneens bijzondere aandacht aan het neolithisch onderzoek in Vlaanderen. Een tweede opmerkelijke impuls kent het neolithisch onderzoek vanaf de jaren 1970 en 1980. Oorzaak hiervoor lijkt een samenloop van omstandigheden, met de oprichting en onderzoeksactiviteit van het Laboratorium voor Prehistorie aan de KULeuven, de opgraving van de sleutelsite te Oudenaarde Donk²³³ en de oprichting van de 'NFWO'-contactgroep prehistorie. Ongetwijfeld hebben deze elementen ook meegespeeld in het zichtbaar worden van een nieuwe generatie 'amateurarcheologen'. Sindsdien en na de opdeling van de NDO bij de staatshervorming van de vroege jaren 1990, bleef het neolithicum een belangrijk onderzoeksthema aan de KULeuven en later aan de UGent, terwijl het slechts beperkt aan bod kwam in de activiteit van het IAP en het huidige VIOE.

De veranderingen die de herorganisatie van de Vlaamse administratie in de periode 2003-2005 met zich meebracht, en de de facto toepassing van het Malta-principe in een exponentieel groeiend aantal dossiers, lijkt eveneens voor het neolithisch onderzoek een verandering te betekenen. Ondanks een stijging in het veldwerk blijkt de waarde van het Malta-werk voor de kennisverwerving of –vermeerdering met betrekking tot het neolithicum echter minimaal te zijn. Dit is te wijten aan verschillende oorzaken, waaronder onvoldoende aangepaste terreinmethoden en het gebrek aan expertise dat in de uitvoering wordt ingeschakeld – wat blijkt uit het voorbeeld van het laat- en finaalneolithicum in Zandig Vlaanderen waar kennisvermeerdering wel plaats vond, maar rechtstreeks gerelateerd is aan de activiteit van de UGent. Bovendien lopen neolithische sporen en vondsten bij uitstek een uitermate groot risico om ondergewaardeerd te blijven in een beslissingsproces na een standaard vooronderzoek, zoals ook voorbeelden uit het buitenland aangeven. Een goede opvolging en waardering van neolithische vondsten in dit proces – door het 'bevoegd gezag' – is dan ook van groot belang.

Net zoals voor het paleolithicum en mesolithicum kan, ten slotte, gesteld worden dat de werkelijke kennisvermeerdering en de doorstroming hiervan in internationale context enkel mogelijk is bij projecten van voldoende omvang en waarbij voldoende middelen beschikbaar zijn voor een degelijke uitwerking. Hierin is een belangrijke rol te weggelegd voor de onderzoeksgroepen die een specialisatie in het neolithicum uitbouwden.

²³¹ Zoals de West-Vlaamse onderzoekers Ch. baron Gillès de Pelichy en J. Claerhout.

²³² KBIN en KMKG.

²³³ In helaas verre van ideale omstandigheden.

12 BIBLIOGRAFIE

